

**KRİZ-SONRASI FRANSA'DA POPÜLİZMİN YÜKSELİŞİ:
BİR DEĞERLENDİRME (2008-2018)**

**THE RISE OF POPULISM IN FRANCE: AN ANALYSIS
(2008-2018)**

Yasin KARA*

ÖZ

2008 finansal krizi ile bunu takip eden dönemde popülist hareketlerin yükselmesi arasında nasıl bir ilişki vardır? Çalışmada ele alınacak bu soruya, krizin tetikleyici bir rolü olduğu cevabı verilecek. Krizi takip eden dönemde, örnek vaka olarak alınan Fransa'da üç iktidar değişikliği olmuştur. Politik yelpazedeki yerleri değişik gibi görünse de bu üç iktidarın da konumuz açısından önemli bir ortak yanı vardır: Kapitalizmin bu krizini, popülist bir tutumla ve iktisadî manada bir paradigma değişikliğine gitmeksizin yönetmeye, yani yine sistem içinde kalarak çözmeye çalışmaları. Makale, genelde anti-sistemik olarak görülen popülist siyasetin de aslında sistem-içinde kaldığını iddia etmektedir. Çalışmada savunulan temel argüman ise kriz sonrasında Fransa'da popülizmin yükselişinin sadece açıkça popülist kabul edilen partiler ve liderlerle açıklanamayacağı, bilakis bu on yıllık dönemde genel olarak Fransa siyasetine sirayet eden bir popülizmden bahsedilebileceğidir.

Anahtar Kelimeler: Popülizm, 2008 Finansal Krizi, Fransa, Emmanuel Macron, Temsil Krizi.

* Arş. Gör., İstanbul Medipol Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü; doktora öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Programı, yasinkaraa@yandex.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3515-5486>.

ABSTRACT

What is the relationship between the 2008 Financial Crisis and the rise of populist movements in the following period? This question, which will be discussed in the study, will be answered by focusing on the triggering role of the crisis. In France, which constitutes the selected case study for this research, the political power has changed hands three times during the period following the crisis. Although their place in the political spectrum seem different, these three powers have had something in common: they have tried to solve this crisis of capitalism with a populist attitude and without proposing a paradigm shift in economic terms, that is, by remaining within the system. The article argues that the populist politics, which is generally viewed as anti-systemic, also remains within the system. The main argument advanced in this study is that the rise of populism in post-crisis France cannot be explained only with reference to the parties and leaders considered clearly populist. On the contrary, the last decade's populism is a populism that has affected the French politics in its entirety.

Keywords: Populism, the 2008 Financial Crisis, France, Emmanuel Macron, Crisis of Representation.

GİRİŞ

Ekonomik krizlerin siyaseti nasıl etkilediğini araştırmayı amaçlayan bu çalışma, örnek ülke olarak seçilen Fransa'nın 2008 finansal krizini takip eden on yıllık dönemini incelemektedir. Bu dönemde Fransa'nın siyasi görünümü önemli ölçüde değişmiştir. Bu yıllarda, diğer Batılı ülkelerde olduğu gibi burada da popülist hareketler giderek güçlenmiştir. Makale, popülizmin bu yükselişini ekonomik krizin tetiklediğini, başka bir deyişle popülizmin yükselişinin ekonomik krize verilen politik bir cevap olduğunu savunmaktadır.

Krizlerin seçmen davranışı üzerinde yaptığı etkileri araştıran bir literatür mevcuttur. Fakat bu yazının amacı, bu literatürdeki çalışmalar gibi belirli bir seçim dönemini ele alarak ampirik veriler çerçevesinde, koşulları ve oy oranlarını yorumlamaktan ibaret değildir. Amaç, ekonomik kriz-ertesini bu on yıllık dönemde cereyan eden sosyo-politik gelişmelerin genel bir değerlendirmesini yapmak; bunu yaparken popülizm literatürünün üzerinde temellenen bir açıklama denemesi sunmaktır.

Çalışmanın ilk bölümünde, genel olarak popülizmin ne olduğu, nasıl tanımlanabileceği üzerinde durulacaktır. Ardından, ekonomik kriz ve popülizm ilişkisine değinilerek kriz-ertesini dönemde popülizmin yükselişini ele alınacaktır. İkinci bölümde ise örnek ülke olarak alınan Fransa’da popülizmin yükselişini incelenecektir. Bu on yıllık süreçte iktidarda olan yönetimler, bunların bazı politika tercihleri ve kriz-ertesini seçim dönemleri analiz edilecektir. Bunlar arasında Fransa’da popülizmin “doruk noktasını” olarak tanımlanacak olan 2017 cumhurbaşkanlığı seçimleri ve Emmanuel Macron’un politik tutumuna özel olarak odaklanılacaktır.

1. POPÜLİZM VE EKONOMİK KRİZ

Popülizm çalışmaları yeni başlamamış olup belli bir geçmişi vardır. Fakat 2010’lu yıllarda bu konudaki çalışmaların büyük bir ivme kazandığını görmekteyiz. 2016 yılında Birleşik Krallık’ta yapılan, Avrupa Birliği’nden (AB) ayrılma referandumunu ve Donald Trump’ın Amerika Birleşik Devletleri başkanı seçilmesi popülizm konusunu önemli gündem maddelerinden biri hâline getirmiştir. Gerek akademik dünya gerek basın organları, bu konuya ilişkin yayınlara ağırlık vermiş, özel sayılar çıkarmıştır. Bu popülerliğin birer nişanesini olarak 2017 yılında Cambridge sözlüğü popülizmi yılın kelimesini ilân etmiş, *Oxford Handbook* dizisi de popülizm nüshasını yine aynı yıl yayımlamıştır.

Peki bu “moda” kavram hangi anlama/anlamlara gelmektedir? Popülizmin temel vurgusu “halk” üzerinde toplanmıştır (Saint Victor, 2012). Popülist bakış açısına göre toplum, kendi içlerinde homojen ve birbirine karşıt iki gruptan oluşmaktadır: “Saf/temiz halk” ve “yozlaşmış elit”. Siyaset de işte bu halkın genel iradesinin (*volonté générale*) tecelli etmesinden ibarettir (Mudde, 2004: 543). Bu bağlamda popülistler, halkın yerli, saf/temiz “aşağı kültürünü” elitlerin gayriyerli, yozlaşmış “yüksek kültürüne” tercih ederler. Kendilerini halktanmış gibi göstermek, onlar gibi olduklarına inandırmak, küreselleşen dünyaya kapılıp gidenler gibi olmadıklarını, yerli ve temiz kaldıklarını göstermek bu tercihin tezahürleridir (Ostiguy, 2017). Bu “yozlaşmış” kültürleri sebebiyle elitler, mütemadiyen popülist eleştirisi oklarına maruz kalır. Bazı yazarlara göre popülistlerin hücumu yalnızca elitlere yönelmez; aynı zamanda sistem-dışı (*outsider*) olarak gördüklerini de kapsar. Söz konusu bakış açısına göre, duruma bağlı olarak, göçmenler veya etnik, dinî azınlıklar gibi “halk” içinde sayılmayan “tehlikeli ötekiler” de dışlanmalıdır (Rooduijn vd., 2014).

Çok değişik mecralarda ve türlü biçimlerde konuşulup tartışılan bu kavramın tanımı üzerinde bir fikir/görüş birliği sağlanabilmiş değildir. Şu ya da bu şekilde popülizmi konu edinen çoğu çalışma öncelikle kavramın belirsizliğinden, çeşitli kullanımları olduğundan ama tek bir tanımı olmadığından dem vurur (Mudde ve

Kaltwasser, 2018; Ibsen, 2019). Ionescu ve Gellner (1969), popülizm üzerine yazdıkları kitaplarının giriş bölümünde o günlerde popülizmin çok önemli bir kavram olduğuna şüphe olmadığını, fakat kimsenin bunun tam olarak ne olduğunu söyleyemediğini belirtiyorlar. Oldukça ironik bir durum olarak bu kitabın üstünden elli yıl geçmişken bugün, aynı cümleleri biz de kurabiliriz.

Literatürde bu belirsizliği giderme girişimleri de vardır. Farklı ülkelerden dönemlerden popülist parti örneklerini inceleyen Rooduijn (2014: 573), popülistlerin dört temel özelliğe sahip olduğunu saptamış:

1. Halkın merkezî konumuna vurgu yapmak,
2. Elitleri eleştirmek/anti-elitizm,
3. Halkı homojen bir varlık olarak görmek,
4. Ciddî bir kriz olduğunu iddia etmek.

Bu yeni tarihli ve ampirik analizin ulaştığı sonuçları onaylar nitelikte bir katkı da Raoul Girardet'nin *Mythes et mythologies politiques* kitabında yaptığı siyasî mit analizini günümüz popülist hareketlerine -Fransa özelinde- uyarlayan Christophe de Voogd'dan geldi. Girardet dört güçlü siyasî mit tarif ediyor: Komplo, şef/lider, birlik ve altın çağ. De Voogd'a göre popülizm, başarısını bu dört miti harekete geçirmeye borçludur. Her yerde bir komplo var: Uluslararası finans-kapitalin, Brüksel'in/AB'nin, İslam'ın ya da bazen bu üçünün birleşiminin komplo girişimleri. Her yerde bir şef/lider var: Halkın birliğini sağlayarak toprak altında kalmış altın çağı yeniden bulmamızı sağlayacak kudrette bir şef/lider. Ayrıca her yerde aynı retoriğe başvurulur: "Onlar" (göçmenler, Müslümanlar, patronlar, elitler, "Brüksel" ve sair) ile "Biz" (halk, müşküller, işçiler, Fransızlar ve benzeri) arasında sert ve çatışmalı bir ayrım vardır (Voogd, 2016).

Pierre-André Taguieff'in popülizm tanımı, bize en doğru gelendir. Ona göre popülizm, otoriterlik ile hiperdemokrasi, muhafazakârlık ile reformist ilerlemecilik arasında salınıp durur. Bir politik ideoloji ya da bir rejim tipi değildir; "halka gitme" retoriğini sistematik olarak kullanma ve karizmatik lider meşruiyeti üzerine kurulu politik bir tarzdır. Bu anlayış, "değişimi" değer olarak görür (Taguieff, 2007). Bu şekilde tanımlanan bir popülizm, sağ-sol ayrımının ötesinde bir kavrayışa ve kendisi bir ideoloji olmadığı için değişik ideolojilerce kullanılabilirliğe işaret etmektedir. Popülizm; liberalizm, sosyalizm ve sair ideolojiler gibi bir temele oturan belli bir programa sahip olmadığı için zayıf-merkezli bir ideoloji (*thin-centered ideology*) olarak tanımlanabilir.

Aşağı-yukarı bu şekillerde tarif edilebilen popülist dalganın ortaya çıkışını hangi faktörler tetikler, farklı türleri var mıdır? Bu konuda da muhtelif görüşler mevcut. Değişik coğrafyalarda değişik popülizm türlerinin ortaya çıktığını

savunanlar var (Rooduijn, 2014). Çoğu çalışmada ise yaklaşım ayrımları yapılıyor (Kaltwasser vd., 2017). Popülizm meselesini incelerken ekonomik ve sosyo-kültürel olarak temelde iki yaklaşım olduğu söylenebilir. Konu üzerinde yapılan çalışmalardan bir kısmı ekonomik faktörlerin diğerine üstün geldiğini belirtirken diğer kısmı sosyo-kültürel unsurların baskın olduğu görüşündedir. Mesela, 31 Avrupa ülkesindeki 268 siyasî parti üzerinden yapılan kapsamlı bir çalışma, bu iki temel yaklaşımdan hangisinin daha etkili olduğunu test ediyor. Ulaştığı genel sonuç, kültürel tepki unsurunun, yani sosyo-kültürel faktörün, ekonomik olandan daha etkili olduğudur (Inglehart ve Norris, 2016). Ekonominin rolüne vurgu yaparlarsa küresel ekonominin kapsayıcılığını ön plana alıyor. Örneğin, Dani Rodrik (2018), popülist hareketlerin ekonomik konularla yakından bağlantılı olduğunu, hatta küreselleşmeden kaynaklı şokların niteliğine göre popülizmin tipinin de (sağ ya da sol) belirlendiğini ifade ediyor.¹

Ayrıca bu iki faktörün birlikteliğinden bahsedenler de vardır. Söz konusu hareketlerin yükselmesinde küreselleşmenin oynadığı role sıklıkla vurgu yapılır. Mesela, “küreselleşmenin kaybedenleri” tabiri sosyo-ekonomik hoşnutsuzluklarının kaynağını küreselleşmede bulanları tanımlamak için kullanılır. Bu tabir iki yaklaşımın birlikteliğini göstermektedir. Bu “kaybedenlerin” popülist partilere verdiği destek aslında ekonomik kaygıların kültürel çerçeveye sokulmasıdır (Mudde ve Kaltwasser, 2018).

Aslında bu iki temel yaklaşım birbirinden ayrı düşünülmemelidir. Diğer pek çok toplumsal gelişmede olduğu gibi popülist hareketlerin ortaya çıkmasında da hem ekonomik hem sosyo-kültürel faktörler birlikte etkilidir. Ama yine de ekonominin ağırlığının daha fazla olduğu söylenebilir. Zira ekonomik faktörün sosyal, kültürel, politik alanları belirleme potansiyeli yüksektir. Ekonomik kriz-sonrası dönemde popülist hareketlerin bu denli güç kazanmasını, bu bakış açısından değerlendirmek gerekir.

Ekonomik Kriz

2008’de Birleşik Devletler’de patlak verip bütün küresel ekonomiyi etkisi altına alan kriz dalgası çok önemli politik sonuçlar da doğurmuştur. 1980’lerden beri Batı ülkelerinde refah devleti rejimi aşınmış yerine devleti piyasa dışına itmeye ve finans kapitalin sınır tanımaksızın dolaşımına dayanan ve neoliberalizm adıyla anılan bir anlayış hâkim olmaya başlamıştır. Sınırlar-ötesi bu küresel

¹ Bu çalışmada sağ ya da sol popülizm ayrımı kabul edilmiyor olsa da literatürde bu tip bir ayrım yapan çok sayıda çalışma mevcuttur.

ekonomide piyasa artık ulus-devletlerin içinde var olan bir yapı olmaktan çıkmış, ulus-devletleri içine alan bir kompleks hâline gelmiştir (Streeck, 2017: 5).

Kapitalist düzen kendi içinde bir çelişki barındırmaktadır: Bir yandan sermaye birikimi için bir düzen tesisine, bunun için de devlet ya da devlet-benzeri bir yapıya ihtiyaç duymakta; diğer yandan da kamu otoritesini oyun-dışı bırakmak istemektedir (Fraser, 2015). Neoliberal dönemde bu çelişkinin git gide azaldığı iddia edilebilir. Zira küresel çapta faaliyet gösteren ulusüstü şirketler, oyunu belirleyen taraf olmaya başlamıştır. Fakat 2008 ve sonrası, belirleyici bir dönem olmuştur: Yıllardır piyasaya müdahalesi sürekli eleştirilen ve yanlış bulunan devlet kurumları, krizdeki finans kuruluşlarının imdadına çağrılmış; bu sefer, yıllardır talep edilenin tersi bir durum söz konusu hâle gelmiştir.

Esasında kapitalizm krizlere aşına bir sistemdir. Daha önce de irili-ufaklı birçok kriz yaşanmıştır. Husson'a göre bu krizler periyodik krizler, düzenleme krizleri ve sistemik krizler olmak üzere üçe ayrılabilir. 2008 krizi, periyodik bir kriz değil, şüphesiz bir düzenleme krizi (*crise de régulation*) ya da başka bir deyişle kapitalizmin neoliberal biçiminin krizidir; fakat aynı zamanda sistemik krizin kimi unsurlarını içerecek kadar da derin bir krizdir (Husson, 2012: 86). Küresel ekonomide her şey birbirine bağlı olduğu için bu düzenleme krizi, tüm sistemi etkilemiştir. Sadece ekonomi alanını değil, buna bağlı olarak sosyal ve politik alanları da etkilemiştir. Bu yazı, konusu itibariyle ekonomik krizin politik sonuçlarına, yani ekonomik krize verilen politik cevaplara odaklanmaktadır (Margalit, 2019). Bu cevaplardan en önemlisi ise popülizmin yükselişidir.

2008 krizine verilen politik cevaplar büyük oranda seçim sandıklarında ve yeni partilerin ortaya çıkışında tezahür etmiştir. Kriz-sonrası dönemde, 2010-2012 arasında genel seçimlerin yapıldığı 19 AB üyesi ülkeden 16 tanesinde hükümet değişikliği olmuştur; örnek vaka olarak incelenecek olan Fransa da bunlardan biridir (Sauger, 2013).² Ekonominin seçmen davranışına etkisini araştıran literatürün (*economic voting*) gösterdiğine göre ekonomi iyiye gidiyorsa seçmen mevcut hükümeti ödüllendirir; kötüye gidiyorsa cezalandırır (Healy ve Malhotra, 2013). Belirtildiği üzere, 2008 sonrasında da hükümetler genel olarak bu şekilde cezalandırılmıştır. Bazı yerlerde sağ hükümet yerini sol hükümete terk etmiş, diğerlerinde ise tersi olmuştur. Ama Kriesi'ye (2012) göre bu geçişler belirli bir yolu izlemiş değildir. Hatta bazen sağ ya da sol fark etmeksizin kurulu/yerleşik partiler cezalandırılıp bunlar yerine yeni oluşumlara destek verilmektedir.³

² İstisnalar: İsveç, Estonya ve Polonya.

³ 30 Avrupa ülkesinde kriz-sonrası dönemde yapılan genel seçimleri analiz eden bir çalışma şu sonuca ulaşıyor: Batı Avrupa'da popülist sağ, sol ve ana-akım olmayan partiler ekonomik

Politik alandaki bu dalgalanmanın en önemli sebebi, ekonomik kriz-ertesii dönemde olunmasıdır. Matthew Singer'e göre (2011) ekonomik durgunluk dönemlerinde ekonomi faktörü diğer bütün faktörlere üstün gelir. Aynı bu doğrultuda Philip Stephens (2018) popülizmi "küresel finans krizinin gerçek mirası" olarak tanımlamaktadır. Literatürde küresel ekonomik kriz ve popülist partilerin/hareketlerin ilişkisini inceleyen ve aralarında bir neden-sonuç ilişkisi saptayan pek çok çalışma mevcuttur (Poli, 2016; Guiso vd., 2019; Loch ve Norocel, 2015).

Bu, yaşanan ilk kriz olmadığı gibi sonrasında gelişen politik dalgalanmalar da daha önce tecrübe edilmemiş vakalar değildir. Bu kriz-sonrası dönem de öncekilerle birçok ortak özellik taşımaktadır (Chalmin, 2013; Lindvall, 2014). İncelediğimiz konu açısından en önemli ortak özellik, aşırı-sağın yükselişidir.⁴ Büyük Buhran sonrası faşizm şeklinde tezahür eden bu dalga, bugün popülist hareketlerde vücut bulmaktadır. Bu ikisi arasındaki fark ise sanıldığı kadar büyük değildir, önemli bir geçişkenlik içerir (Berman, 2016).

2008 sonrası kriz ortamı da en çok popülist partilere "fayda sağlamıştır". Kriz sebebiyle ülkelerin büyüme hızları düşmüş, hatta eksi yönde seyredenler de olmuştur, işsizlik oranları yükselmiş, insanların alım gücü azalmış, kemer sıkma politikaları devreye sokulmuştur. Bütün bunlar insanların alışık olduğu düzenden sapmalar anlamına geldiği için huzursuzluk baş göstermiştir (Guiso vd., 2017; Algan vd., 2017; Stavrakakis vd., 2017). Bu ortam, popülizm için "mükemmel fırtınayı" sağlamıştır (Brubaker, 2017).

Popülizmin Yükselişi

Ekonomik kriz-ertesii dönemin popülizmin yükselişine sebep olan en önemli etkisi, sebep olduğu güvensizlik hissi olmuştur. Kriz-ertesii dönemde, özellikle Batılı ülkelerdeki insanlar politik kurumlarına, ekonomik sistemlerine, uluslararası örgütlere ve pek çok şeyi içeren genel bir ad olarak küreselleşmeye karşı ciddi bir güvensizlik duymaya başlamıştır. Kriz hissi, güvensizlik, korku ve endişe: Ekonomik krizin makro düzeydeki bir sonucu telakki edilebilecek olan bu duygusal durum popülist hareketlerin üzerinde yükseldikleri temeli teşkil etmektedir (Rico vd., 2017). Bu noktayı daha iyi anlamak için Avrupa ülkelerinde politik kurumlara güvensizlik oranının en yüksek olduğu kesime bakmak faydalı olacaktır: Bu grubu, sosyal konumu zayıf, az-egitimli, düşük gelir grubuna mensup insanlar teşkil etmektedir. Bu kesim "küreselleşmenin kaybedenleri" gruhuna

darboğazdan en fazla yararlananlar olurken, bekleneceği üzere, ana-akım partilere verilen destek azalmıştır (Hernández ve Kriesi, 2016).

⁴ Ekonomik krizlerle milliyetçiliğin yükselişi arasındaki korelasyon çokça işlenmiş bir konudur (Milza, 1993; Balibar ve Wallerstein, 1997; Passmore, 2005; Shields, 2007).

dahildir (Ibsen, 2019).⁵ Popülist hareketlerin üzerinde yükseldiği bu -sosyo-ekonomik statü bakımından- alt kesim, kendilerinden uzakta ve azade bir evrende yaşayan elitler tarafından terk edilmiş, unutulmuş, bırakılmış hissetmekte ve bu nedenle onlara kızgınlık duymaktadır. “Az-çok hayalî bir mağduriyetle” (küreselleşmeden, göçten, AB’den kaynaklanan) birlikte bu duygu hâli, popülist oy için güçlü bir motivasyon oluşturmaktadır (Taguieff, 2015).

Popülizmi, bu vakte kadar politikadan dışlanan/dışarıda tutulan kitlelerin politikaya dahil edilmesi olarak tanımlayan bir görüş de olmasına rağmen (Charaudeau, 2018: 12-13) popülistlerin istediği, bir doğrudan demokrasi deneyimi değildir. Halkın iradesi, yine temsilciler aracılığıyla tecelli edecektir. Fakat onların iddiası, halkı kendileri temsil ederse, genel iradeyi katıksız bir şekilde siyaset alanına yansıtacakları, yozlaşmış elitler gibi yalnızca kendilerini düşünüp halkın isteklerini kulak ardı etmeyecekleri yönündedir. Popülistlerin “halkı en iyi ya da sadece ben temsil ediyorum” iddiası refah devletinin zayıflamasıyla yakından ilişkilidir. Bu zayıflama sürecinde devletin piyasa dışına itilmesiyle devletler, önceleri sorumlu oldukları vatandaşlarının sorunlarını çözmeye ve ihtiyaçlarını karşılamaya gitgide daha az elverişli hâle geldiler (Fraser, 2015). Bu durumda refah devleti koşullarının devam ettirilmesi için insanlar kredi borçlanmasına teşvik edildi. Bu borçlanma, refah devletinden neoliberal kapitalizme geçerken kriz olasılığını bertaraf etmek için kullanılmaktadır (Streeck, 2016). Fakat bu borçlanma olgusu da insanların güvensizliğini artırıcı bir rol oynar (Lazzarato, 2014). Popülistlere göre yerleşik/sistem-içi partiler bu düzenin bir parçasıdır, bu nedenle halkı temsil edemezler. Kurumlara güvensizleşmiş halkın “sığınabileceği liman”, kendileri de halktan olan popülist siyasetçilerdir. Bu sonuncular da sıklıkla görülen ve ileride Fransa örneğinde de göreceğimiz “halktanmış” gibi görünme ısrarı bu süreçle birlikte düşünüldüğünde anlam kazanmaktadır.

Halkı temsil etme iddiasını ileriye götürmek önemli sorunlar doğurmaktadır: Halkın, temsilcileri aracılığıyla kullandığı egemenliğin her şeyin üstünde olduğu görüşüne dayalı bir demokrasi anlayışı bizatihi demokrasiye zarar vermektedir. Zira bu “halk egemenliği” manipüle edilirse demokrasinin doğasına aykırı politikalar da -sırf genel iradeye uygun diye- “meşru” sayılabilir. Bu ise bizi Alexis de Tocqueville’in (2009) çoğunluğun despotizmi ya da demokratik despotizm olarak tanımladığı duruma götürebilir. Nitekim popülizm de zorunlu olarak anti-demokratik değildir; fakat özellikle azınlık haklarını, çoğulculuğu ve hukuk düzenini umursamaması gibi cihetlerden kesinlikle anti-liberaldir (Mudde, 2016:

⁵ Profil özelliklerine bakıldığında bunun popülist partilerin ana-seçmen kitlesini temsil ettiği görülecektir: Mesela, Fransa’da aşırı-sağcı Marine Le Pen ve partisinin seçmen kitlesi.

28).⁶ Bu minvalde devam edilecek olursa popülizmin demokrasiyle bir alı-veremediği yoktur, ama liberal demokrasiye karşıdır, denebilir.

Cas Mudde (2004) popülizmin bu kadar gündemde olmadığı ama kendisini hissettirmeye başladığı bir dönemde kaleme aldığı bir makalede popülist partiler ile ana-akım partiler arasındaki ilişkiyi şöyle tarif ediyor: Ana-akım partiler kendilerini sistem-içi (*insiders*), popülistleri sistem-dışı (*outsiders*) görür. Buna rağmen bu ikisi arasındaki ilişki, kurulu/yerleşik ana-akım partiler aleyhine gelişmektedir: Bunlar bir yandan popülistleri dışlarken diğer yandan onların söylemlerini mücadele aracı olarak benimserler. Bu dinamik de yazarın “popülist *Zeitgeist*” dediği olguyu doğurmaktadır (Mudde, 2004). 2010’lu yıllar popülist *Zeitgeist* tabirine, makalenin yazıldığı dönemden çok daha uygundur. Yaşadığımız dönemde popülizm kavramı genel olarak olumsuz manada kullanılsa da (Stavrakakis, 2017) hem bu etiketi üzerine alan hem almaktan imtina eden tüm siyasetçilerin söylemine, politika anlayışına ve uygulamasına sirayet etmiş durumdadır. Popülist partilerin ana-akım olanları çeşitli açılardan etkilemesi (Pirro vd., 2018) seçmen açısından bakıldığında tüm politikacıların birbirine benzemesine yol açıyor. Bu aynılaşıma ise yükselmekte olan popülist partilere destek sağlıyor (Mudde, 2016).

Ekonomik krizi takip eden dönemde popülist partiler gittikçe güçlendiler. Bazı ülkelerde parlamentodaki sandalye sayılarını arttırdılar, bazılarında ana-muhalefet partisi oldular, kimi yerlerde iktidar ortağı ve hatta iktidar oldular. Fakat bir araştırmaya göre seçim başarısı kazandıkça, bilhassa iktidar ya da ortağı olmaları durumunda popülizmin şiddeti azalmaktadır (Rooduijn vd., 2014). Bu durum iki şekilde açıklanabilir: İlk olarak, söylemi ne kadar kati olursa olsun, bir liderin veya partinin yapabileceği şeyler sınırlıdır, onları aşan pek çok ulusal ya da uluslararası; politik, sosyal veya ekonomik sınırlama vardır; bunlar söylemin yumuşamasını dayatıyor olabilir. İkinci olarak ise Streeck’e (2017) göre etno-milliyetçiler ki popülistlerin ekseriyeti bu güruha dahildir, ne ekonomik ne moral anlamda, küreselleşmenin meydan okumalarına karşı koyacak durumda değildir. Düzene ayak uydurmaları bu doğrultuda geliyor da olabilir. Bu iki unsur birlikte düşünüldüğünde popülistlerin, iddia edildiği gibi/kadar anti-sistemik olmadığı söylenebilir. Önünde-sonunda karşılaştıkları limitler söz konusudur. Kapitalist ekonomik düzen bunlardan en önemlisidir.

⁶ İlginçtir Carl Schmitt de otoriter rejimler hakkında neredeyse aynı kelimelerle bu doğrultuda bir düşünceyi ifade eder: “(...) Bolşevizm ve faşizm, her diktatörlük gibi anti-liberaldir, fakat zorunlu olarak anti-demokratik değildir.” (Schmitt, 2010: 34).

2. FRANSA'DA POPÜLİZMİN YÜKSELİŞİ

2008 finansal krizi, küresel ekonominin önemli aktörlerinden Fransa'yı da hiç şüphesiz derinden etkilemiştir. Bu yazı çerçevesinde krizin piyasalar ve ekonomik yapıyı nasıl etkilendiğinden ziyade sosyo-politik sonuçlarıyla ilgileniyoruz. Bu sonuçları görebileceğimiz birkaç örnekle başlamak yerinde olur: ilk olarak, kriz-sonrası dönemde çeşitli yazarlarca çöküş, sona erme yazını (*le déclinisme*) geliştirilmiştir. 2008'in sebepleri-sonuçları üzerine fikir yürütmek yerine krizi, çöküşün bir nişanesi sayan, bu iddiasına da tarihten, mitolojiden misaller getiren bu yazın elbette “masum” değildir. Konuyla ilgili çalışmaların birtakım ortak noktaları mevcuttur. Bunlardan en önemlisi ise belirli grupları bu kriz durumundan sorumlu tutarak hedef göstermektir. Amaç ise ulusu birleştirip “tehlike” karşısında güçlü kılmaktır. Bu “sebebi şeytanileştirme” olarak tanımlanabilir (Waters, 2013). Bu sona erme yazınının insanlar üzerinde ne denli etki uyandırdığını tam olarak bilemeyiz belki ama bu anlayışın, önceki bölümde anılan temel özellikleri göz önünde tutarsak, popülist hareketlere oldukça faydalı olabileceğini söylemek yanlış olmaz.

İkincisi, *Centre de recherches politiques de Sciences Po*'nun (CEVIPOF) 2009'dan beri her yıl yayımladığı siyasî güven barometreleridir. Fransız halkının siyasî kurumlara güvensizliği, çalışmanın ilk kez yapıldığı yıldan itibaren sürekli olarak çok yüksek oranlarda çıkmaktadır. Bu sonuç, kriz-sonrası dönemin karakteristiklerinden olan güvensizliği Fransa özelinde tescil etmektedir (Cheurfa ve Chanvriil, 2019).⁷ Bu güvensizlik hâli en çok popülist siyasete yaramaktadır.

Üçüncüsü, öncekilerle bağlantılı fakat daha özgül bir an'ı kapsamaktadır. 2017 cumhurbaşkanlığı seçimleri arifesinde Fransa ve Almanya'da paralel olarak yapılmış ve 26 Nisan 2017'de *Frankfurter Allgemeine Zeitung*'da yayımlanan bir anketin bazı sonuçlarına değinmek faydalı olur: Ekonomileri arasında, dolayısıyla toplumlarının sosyo-ekonomik durumları arasında belirli farklar olduğu yadsınamayacak olan bu iki ülkede yapılan çalışma, insanların olaylara bakışında ekonomik faktörlerin etkisini ön plana çıkarmaktadır. Araştırmaya göre ülkelerinin ekonomik durumunun kötü olduğunu düşünen Fransızların oranı %75 iken, Almanların oranı %8'dir; Fransızların %27'si ekonomik sistem hakkında olumlu bir kanaate sahipken bu oran Almanlarda %61'dir; küreselleşmenin ekonomilerine zararlı olduğunu düşünen Fransızların oranı %55, Almanlarınkı ise %13'tür (Aktaran: Korinman, 2017: 9-10). Bu araştırma, bir anket için söz konusu olabilecek bütün temsil sınırlılıklarını taşımakla birlikte bir fikir verebilir.

⁷ Nitekim Merkeze bağlı araştırmacılarının son on yıllık dönemi analiz ettikleri bu çalışmanın başlığında “siyasî güvenin krizi” ifadesi bulunmaktadır.

Ekonominin kötüye gittiği vehmi ve bundan yabancılara suçlu olması sanısı da popülist siyasetçiler için oldukça uygun bir ortam hazırlamaktadır.

Krize verilen politik cevapları incelemek için seçilen ve kriz-sonrası genel tablosu bu örneklerle kabaca çizilmeye çalışılan Fransa'nın politik görünümü 2008-2018 arasında önemli ölçüde değişmiştir. 2007 yılında iktidara gelen merkez-sağ hükümeti, krizin ardından yapılan ilk seçimlerde, yukarıda andığımız ekonomik durgunluk dönemlerinde vuku bulan cezalandırıcı seçmen davranışıyla yerini merkez-sol bir hükümete terk etmek zorunda kalmıştır. Fransa toplumunca büyük umut bağlanan bu sol hükümet de halk nezdinde başarısız addedilmiş, takip eden dönemde yine bu cezalandırma hamlesiyle iktidar bir kez daha değişmiştir. Bu kez, kendini sağ-sol ayrımının ötesine geçmiş gören, hem partinin hem liderinin yaşları hasebiyle "genç bir iktidar" göreve gelmiştir.

Bütün bu değişikliklerin yanı sıra, Fransa'da ekonomik kriz-sonrası dönemi betimleyen süreç, ilk bölümde açıkladığımızdan farklı değildir: Popülizmin yükselişi. Popülizm üzerine literatürün büyük bir kısmı Batılı ülkeleri konu ediniyor. Fransa da bu tip incelemelerde kendine yer buluyor. Yalnız, bu makalenin diğerlerinden ayrılan bir yanı var: Literatürde Fransa'da popülizm konusu çoğunlukla, kendilerini popülist olarak lanse eden Marine Le Pen ve Jean-Luc Mélenchon ve bunların partileri/hareketleri üzerinden ele alınmaktadır; sırasıyla sağ ve sol popülizmin temsilcileri olarak görülmektedirler. Bu tutum yanlış değil, fakat eksiktir. Zira ilk bölümde belirtildiği gibi bu çalışma, çoğu yazardan çok daha genel bir popülizm tanımından yanadır. Bu tanım gereği Fransa'da popülizmin yükselişinden bahsederken analizin içine hem anılan bu popülist oluşumları hem de popülist bir söylem ve politika anlayışı benimseyen ana-akım partileri katmak gerekmektedir; kendini sağ-sol ayrımının ötesinde gören Emmanuel Macron da buna dahildir.

Kendini halkın gerçek temsilcisi sayan ve halkı, içinde bulunulan krizden (her zaman bir çeşit kriz bulunur) kurtaracak kişi olarak gören, halka zararı dokunan/ona eza veren bir güruhu düşman belleyen (elitizm karşıtlığı, sistem karşıtlığı ve sair) ve kendisi sayesinde ülkenin eski güzel günlere/altın çağa geri döneceği vaadini tekrarlayıp duran her politikacı bu çalışmaya göre popülist olarak görülmelidir. Bu itibarla, günümüz demokrasilerinde faaliyet yürüten çok sayıda politikacı popülizmin temsilcisi sayılabilir; Fransa da bundan azade değildir.

2002 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Fransa tarihi için alışılmadık bir başarıyla Jacques Chirac ile birlikte ikinci tura kalan aşırı-sağcı parti *Front national*'in (FN) o zamanki lideri Jean-Marie Le Pen, 2007 seçimlerinde aynı başarıyı tekrarlayamamış, fakat yaptığı bir açıklamada önemli bir noktaya dikkat

çekmiştir. Fransa'nın o günkü siyasî durumunu Antonio Gramsci'den alıntı yaparak değerlendirmiştir: “*İdeolojik zaferler, seçim zaferlerinin müjdecisidir.*” Le Pen'e göre aritmetik başarısızlığı kesin bir ideolojik zaferi gölgelemektedir. Zira bütün adaylar, seçim kampanyalarını Le Pen ve partisinin yıllardır savunduğu değerler üzerine kurmuştur: Ulus, Düzen, Güvenlik, İş, Aile, Fransa'nın ve Fransızların geleceği ve hatta *Jeanne d'Arc*. Gramsci'nin bu fikrinden hareketle baba Le Pen'in ideolojik zaferi, kızının seçim başarılarını açıklamaktadır (Alduy, 2016: 28). Burada partilerin aynışması tespiti önemli ve doğrudur; buluştukları zemin ise popülist siyasettir.

Bundan sonra, Fransa'da krizi takip eden on yıllık süreçte popülizmin yükselişi, üç iktidar dönemi, ayrıca 2012 ve 2017 olmak üzere iki seçim dönemi üzerinden anlatılacaktır.⁸ Nicolas Sarkozy ve François Hollande'ın iktidar dönemlerine görece daha az yer verilip asıl odağı teşkil eden 2017 seçimlerine geçilecektir. Zira bu seçimleri Fransa'da “popülist an” olarak tanımlamaktayız. Burada da seçimlerin ikinci turuna kalan iki sistem-dışı adaya, Marine Le Pen ve Emmanuel Macron'a yer verilecektir.

Nicolas Sarkozy, Neoliberalizm ve Krizin Başlangıcı

2007 yılında cumhurbaşkanı seçilen Nicolas Sarkozy, önceki cumhurbaşkanlarından farklı bir yol izleyeceğini henüz adayken açıklamıştı. Kendini önceki düzenden kopuş olarak niteleyen Sarkozy, Fransa'nın neoliberal ekonomik yapıya tam olarak ayak uydurmasını sağlamayı kendine görev edinmişti. Zaten daha önce bakanlık görevlerinde de bu yönde politikalar sürdürmeye gayret etmişti.

Fransız ve Anglo-sakson ekonomi modelleri arasında önemli farklar vardır. Küresel ekonominin şartlarına daha uygun olan bu ikinci model, tüm dünyada olduğu gibi Fransa'da da kurulmaya çalışılıyordu (Saint Victor, 2012). Sarkozy'nin niyeti de bu yöndeydi. Fransa'nın Thatcher'ı olmak isteyen Sarkozy, 1970'lerden beri belirli adımlarla zayıflayan sosyal devleti, tamamen ortadan kaldırmayı amaçlıyordu. Fransız toplumuna sunduğu formül “çok kazanmak için çok çalışmak” idi (Hoang-Ngoc, 2009: 425). Ne var ki göreve gelmesinin ertesi yılında baş gösteren kriz, bu planı boşa çıkardı. Anglo-sakson dünya başta olmak üzere krizden etkilenen her yerde, yıllardır şikâyet edilen devlet müdahalesi imdada çağrılırken Fransa'da neoliberal geçiş sürecinin devam ettirilmesi beklenemezdi. Hatta kriz-ertesi koşullarında daha kontrol edilebilir bir ekonomi, Anglo-sakson modeline tercih edilir oldu: Eksik, güncel duruma uygun olmadığı

⁸ Fransa'da siyaseti belirleyen seçim, cumhurbaşkanlığı seçimleri olduğu için bunlara odaklanılacaktır.

düşünülen ve dönüştürülmeye çalışılan Fransız modeli, değer hâline geldi (Cavalier, 2010).⁹

Bundan sonra Sarkozy'nin neoliberalizmden zorunlu vazgeçişini görmekteyiz. Kriz-sonrası söylemi ve politikaları – sanki on beş senedir çeşitli hükümetlerde maliye, sonra ekonomi bakanı olarak neoliberal sisteme tam entegrasyon için çalışmamış gibi – bu vazgeçiş çerçevesinde şekillenmiştir. Kendini eski sistemden kopuş olarak tanımlayan Sarkozy, bu vaat ettiği “kopuştan kopuş” hâline gelmiş ve endüstri politikasından bahsetmeye, korumacılık savunusu yapmaya başlamıştır. Bu tıpkı, sosyalist hükümetin 1983'te koşulların zorlamasıyla “kapitalizmden kopuş”tan vazgeçmesine benzemektedir (Hoang-Ngoc, 2009: 433).

Sarkozy'nin konumuz bakımından en önemli yanı, popülist söylemidir. Kendini “kopuş” olarak tarif ederken haklıydı zira hakikaten önceki cumhurbaşkanlarına pek benzemeyen bir profile sahipti (Mayaffre, 2012). Söylemindeki popülist ton, bir söylem analizi yapıldığında açıkça ortaya çıkmaktadır: Kullandığı dil, seçtiği kelimeler ve jestleri, popülizmin ifadelerindedir. Önceki cumhurbaşkanlarına kıyasla çok sık olarak “ça” ve “on” zamirlerini kullanmaktadır. Fransızcada “ça” devlet ricali tarafından, hele cumhurbaşkanınca pek kullanılmayan bir zamirdir; daha ziyade “halk arasında” kullanılmaktadır. Garip bir yapısı olan “on” zamirinde de aynı şey geçerlidir. Hem pasif anlamda hem de biz anlamında kullanılabilen bu zamir de yine devletin yüksek mevkilerinde pek tercih edilmez.

Cumhurbaşkanınca takınılan bu tavrın şüphesiz bir anlamı var: Halkla aynı dili konuştuğu izlenimi vermek. Ayrıca biz zamiri “nous” politik dilde komünizmi çağrıştırdığından Sarkozy bunun yerine “on” zamirini kullanıyor: Halka yakınmış gibi durup aynı zamanda kime biz deniyor, kim dışlanıyor belli olmayan bir söylem geliştiriyor. Bunun tamamlayıcı bir unsuru yine çokça kullandığı “istiyorum” (*Je veux*) kalıbıdır. Bu cümle kalıbı da hem “ben” vurgusu yapmakta hem de yine nazik konuşma diline pek uygun düşmeyen bir kullanım olarak öne çıkmaktadır (Mayaffre, 2013).

“Sarkozyzim” her şeyden önce bu benimsediği söylem demektir. Bu zamir kullanımlarının üzerinden söyleminin temel özellikleri şöyle sıralanabilir: 1) Kullandığı kelimelerde halkı kutsallaştırmak ve onunla arasında bir inanç birliği (*communion*) kurmak, 2) Karizma ya da halka yol gösterebilme kudretine sahip bir şef/lider imajı inşa etmek, 3) Aracı kurumları, elitleri bir tarafa bırakarak halk ile karizmatik şef arasında aracısız, yeni bir diyalog ve yönetme biçimi geliştirmek

⁹ Sophie Pedder (2010), bu durumu oldukça minimal bir analizle fakat açıkça göstermektedir.

(Mayaffre, 2013). Bu bağlamda Sarkozy'nin politika anlayışının, popülist siyaset tarzının en tipik özelliklerini barındırdığı söylenebilir.

2012 Seçimleri

Fransa'da kriz-sonrası dönemin ilk seçimleri 2012 bahar aylarında gerçekleşti. Bu seçimlerin sonuçlarına dair yapılan analizler, ekonomik kontekstin oy verme davranışları üzerindeki etkisinin, bu alandaki literatürü büyük oranda doğrular nitelikte olduğunu ortaya koymaktadır: Kriz algısı, ekonominin kötüye gittiği düşüncesi, seçmeni mevcut hükümet aleyhine, yani cezalandırıcı oy vermeye itti. Nitekim düşük ekonomik büyüme ve 2012'nin ilk çeyreğindeki işsizlik oranının, sembolik sınır denebilecek, %10'u aşması, Sarkozy'nin seçimleri peşinen kaybettiğini göstermekteydi (Sauger, 2013: 1031). 2012 yılında yapılan bir araştırmanın sonuçları, bu seçimlerde ekonominin ağırlığına ışık tutmaktadır. Fransız seçmenlere açık uçlu olarak ülkelerinin en önemli sorununun ne olduğu sorulduğunda katılımcıların %78'i ekonomik meselelerle ilgili cevaplar veriyor: işsizlik (%47,8), ekonominin rekabet gücü (%13,1), kamusal borç (%7,9) ve satın alma gücü (%6,9) (Sauger, 2013: 1037).

2012 cumhurbaşkanlığı seçimleri büyük oranda, favori olarak gösterilen *Parti socialiste*'in (PS) adayı François Hollande ile tekrar aday olan Sarkozy arasındaki rekabete sahne olmuştur. Bu ikisinin söylemlerine bakıldığında yine ekonomi faktörünün ağırlığı görülüyor. İki aday da 2008 finansal krizinin "repertuarını" sıklıkla kullanıyor. Mesela banka, kriz ve borç kelimeleri konuşmalarda sıkça yer alır. Hollande, karşısındaki aday görevdeki cumhurbaşkanı olduğu için stratejik bir hamleyle, çıkılan dönemin bilançosu üzerinde duruyor. Bilhassa ekonomik alandaki başarısızlıklarını vurgulamak için kemer sıkma politikaları, cılız büyüme, işsizliğin artması, konut krizi, finans gibi konuları ekleyip genişlettiği kriz repertuarını hususiyetle kullanıyor. Buna karşın Sarkozy ise elinden geldiğince bu konulardan uzak durmaya çalışıyor. Ne aday-cumhurbaşkanı ne de krizin sorumlusu gibi görünmek istiyor. Başarısız dönemin bilançosu üzerinden yüklenildiğinde odak değiştirip başka bir repertuarı devreye alıyor: Terörizm, medeniyet, -özellikle okullarda- ahlâkın yeniden tesisi, Fransa ve Fransızlar üzerine yurtsever düşünceler, ulusun şanlı geçmişi ve sair (Mayaffre, 2016).

Dikkat edilirse bu bölümün girişinde de yer verilen Jean-Marie Le Pen'in ifade ettiğine oldukça benzeyen bir kavram seti kullanılıyor. Bu minvalde 2012 seçimleri sağ ve aşırı-sağ arasındaki farkın git gide kapandığının göstergesi olmuştur. Fransa'nın klasikleşmiş siyasî manzarası (sol, ılımlı sağ ve aşırı-sağ) değişmiş görünmektedir. Bu üçlü-parti sisteminin sona erdiğini bildiren bazı yazarlar, Sarkozy'nin partisi *Union pour un mouvement populaire* (UMP) ile Marine

Le Pen'in partisi *Front national*'in (FN) seçmenleri arasındaki yakınlaşmaya, geçişkenliğe dikkat çekmektedir (Gougou ve Labouret, 2013).

2012 seçimlerinde, ileride değinileceği üzere, PS önemli bir seçim zaferi elde etmiştir ancak FN'nin bu seçimlerde aldığı oy oranı da dikkate değer bir konudur. Bu, Fransa tarihinde bir aşırı-sağ partinin aldığı en yüksek oy oranıdır. Bu başarıda 2011 yılında parti liderliğini babasından devralan Marine Le Pen'in etkisine atıf yapılırsa da Sarkozy ve UMP'nin payı da göz ardı edilmemelidir. Kriz durumunu abartma, popülist ve neo-ırkçı bir söylemle İslam'ın kötülenmesi hem UMP'nin hem FN'nin kullandığı ortak temalardır. FN'nin savunduğu görüşler hem cumhurbaşkanı hem yerleşik/sistem-içi bir parti tarafından da dile getirilince marjinalliği azalmış, cumhuriyet değerleriyle uyumluymuş gibi gösterilmeye çalışılmıştır. Bunun halk nezdinde gördüğü kabul, FN'ye oy olarak dönmüştür (Mondon, 2014).

Prekarite ve oy verme tercihleri arasındaki ilişkiyi anlamak için yapılan bir araştırmada çıkan sonuçlara göre 2012 seçimlerinde preker durumda olanlar sol partilere oy verdiler; FN'ye oy verenler ise genelde preker olmayan, küçük mülk sahipleridir. Bununla beraber her ne kadar 2012'de henüz sandıklara yansımamış olsa da preker işçiler arasında da Marine Le Pen'in dikkate değer bir çekiciliği olduğu not edilmelidir (Mayer, 2013). Bu durumun bir sonraki seçimlerde değiştiğini göreceğiz.

François Hollande ve *Parti socialiste* İktidarı

2012 cumhurbaşkanlığı seçimleri ve birkaç hafta sonra yapılan genel seçimlerde Sarkozy döneminin yükü ve UMP-FN söylem yakınlaşmasının FN'ye yaramasından sonra PS'nin büyük zaferinden bahsetmek gerekir. Cezalandırıcı oy, hükümet değişikliğine yol açmıştır: PS adayı François Hollande'ın Fransa V. Cumhuriyeti'nin¹⁰ ikinci sosyalist cumhurbaşkanı seçilmesinin yanı sıra parlamento ve senatoda da çoğunluk sağlanmıştır. Seçmenin büyük desteği sayesinde seçimlerden çok güçlü çıkan Hollande ve PS, bu başarıyı büyük oranda kriz koşullarına borçludur. Bununla beraber Hollande'ın söylemi de seçmenin kaygılarına hitap edecek nitelikteydi. Sarkozy üzerinden, içinden çıkılan dönemin bilançosunu sorguladığına değinilmişti. Bundan başka, kemer sıkma politikalarına karşı, anti-finans kapital duruşu halk nezdinde destek buldu. Kendisini küresel finans kapitalin "gerçek düşmanı" olarak tanıtıyordu. Fakat büyüme konusundaki sorunlar, Hollande döneminde de çözülemedi, işsizlik oranı aşağı yönde seyretmedi ve Hollande'ın AB bünyesinde yapmayı düşündüğü değişikliklere "Berlin-Brüksel hattı" pek yanaşmadı; böylece adaylıkta kullandığı söyleme

¹⁰ 1958'den beri yürürlükte olan anayasa ile kurulan rejim.

uymayan bir icraat dönemi geçirmiş oldu. Bu uyumsuzluk, bizzat kendi partisinin sol kanat savunucularınca da sıklıkla eleştirildi. Hatta bu kanadın, parlamentoda PS hükümeti aleyhine faaliyette bulunduğu bile oluyordu (Cliff ve McDaniel, 2017).

Gerek adaylığı gerekse görevi süresince Hollande'ın söylemi ekonomik meseleler etrafında dönüyordu. Bu, bir kriz-ertesi dönemi için makul görünüyor. Mesela uluslararası politika, cumhurbaşkanının ajandasında az bir yer kaplıyordu. Fakat günün koşulları bunu büyük ölçüde değiştirdi. Özellikle 2015 yılında yaşanan iki büyük terör saldırısı sonrası ülke gündemine paralel olarak hükümetin söylemi de değişti (Mayaffre, 2016). Daha fazla yer verilen terör, güvenlik, uluslararası siyaset gibi konularda PS'nin tipik bir sağ-parti gibi tepki gösterdiği görülmektedir. Hükümetin bütün icraat dönemi boyunca uyguladığı politikaları analiz etmek bu çalışmanın konusu değildir. Ama bu tipik tepkiden ne anlaşılması gerektiğine değinmek gerekir: PS içindeki sağ kanadın önemli temsilcilerinden Manuel Valls'in başbakan olduğu döneme denk gelen bu saldırılar sonrası Hollande geri planda kaldı ve bu "boşluğu" Valls doldurdu. Terör saldırıları sonrası Fransız sosyal bilimciler ve entelektüeller; saldırganların sosyal profilleri, hangi sebeplerin onları böyle bir yola ittiği, dinin etkisi, sosyal entegrasyonun yeterliliği-yetersizliği ve benzeri konular üzerinde çalışmış, konferanslar düzenlemiş, yayınlar yapmıştır. Valls'in tüm bu çaba karşısında Fransa gündemini uzun süre meşgul eden "açıklamak, affetmek demektir" şeklinde özetlenebilecek cevabı, hükümetin pozisyonunu iyi bir şekilde göstermektedir. Yani olan biten üzerine derin bir analiz yapmaya çalışmanın, katliamları mazur görmek anlamına geldiğini ifade eden bu söylem, sol ya da en azından sosyal-demokrat partiye/hükümete değil de milliyetçi-güvenlikçi sağ siyasete daha uygun düşmektedir. Bu, söylemlerin aynılaşması ve siyasetin toptan sağa kaymasının sembolik örneklerinden biridir.

Tüm dünyada konuşulan, hükümetin gündemini değiştiren bu olaylar karşısında Hollande'ın geri planda kalması, cumhurbaşkanının sürekli eleştirildiği, iletişim becerilerinde ve liderlik kabiliyetindeki eksiklikleri çok daha yoğun bir şekilde gündeme getirmiştir. Ekonominin iyiye gitmemesi, güvenlik ve uluslararası siyasete bağlı sorunlar ve bu kişisel eksiklikler birleştiğinde Hollande'ın Fransa tarihinin popüleritesi en düşük cumhurbaşkanı olması sürpriz bir sonuç olmadı (Kuhn, 2014). Bu sebeplerle birlikte düşünüldüğünde bir sonraki seçimlerde aday olmama kararı da anlaşılabilir. Görevdeki bir cumhurbaşkanının ikinci kez seçime katılmamasının V. Cumhuriyet tarihinde ilk kez olduğu da not edilmelidir.

2017 Seçimleri

2017 cumhurbaşkanlığı seçimlerinin Fransa'da "popülist an" olarak değerlendirilmesi gerekir ya da Cas Mudde'nin (2004) tabiriyle ifade edersek popülist *Zeitgeist*'in had safhada hissedildiği bir dönemdir, denilebilir. Öne çıkan dört aday da görünüşte birbirinden farklı siyasî pozisyonlardadır: *La République En Marche!* hareketinin lideri Emmanuel Macron, Avrupa-yanlısı liberal ilerlemeciliğin; Marine Le Pen Avrupa-karşıtı anti-liberal popülizmin; UMP'nin isim değiştirmiş hâli *Les Républicains* (LR) adayı François Fillon ekonomik açıdan liberal, sosyal muhafazakârlığın; *La France insoumise* hareketinin lideri Jean-Luc Mélenchon Avrupa-şüphesici devletçi ilerlemeciliğinin temsilcisi sayılabilir. Ama bunların hepsinin önemli bir ortak noktası vardı. Hepsi kendini sistem-karşıtı olarak tanıtıyordu. Buna "sistemin içinden gelen" iki aday da dahildir: eski başbakan Fillon ve eski ekonomi bakanı Macron (Kuhn, 2017).

Bu seçimlerde adayların çoğunluğu söylemlerinde şöyle ya da böyle, az veya çok popülizme yer vermiştir; bazıları açıkça lehtar, diğerleri aleyhtar olarak. Ama hepsi "halkın" çıkarlarını savunduklarını açıkça beyan ederek Fransız halkıyla doğrudan bir ilişki tesis etmeye niyetli olduklarını gösterme telaşındaydı (Jublin, 2018). Soullier ve Mestre'e (2019) göre popülizm, "yeni politik gramer" hâline gelmiştir. Bu hususlar partilerin aynışmasının ya da popülist söylemi benimsemelerinin göstergesi olarak alınabilir. Bu durum, görüşlerine ilk bölümde yer verilen Taguieff'in (2007) sağ-sol ayrımının ötesinde, geniş bir çerçevede tanımladığı bir popülizmden bahsedilebileceği anlamına gelir. Yine bu seçimlerin önemli bir farkı, Avrupa meselesinin ana gündem maddelerinden biri olmasıdır. Önceleri geri planda kalan bu konu, 2008 finansal krizi, ardından Euro bölgesi borç krizi, AB yönetiminin ulusal hükümetler üzerindeki baskıları çerçevesinde 2012 seçimlerinde daha ön sıralara gelmiş, 2017'de ise ana konulardan biri olmuştur. Bazı adayların Avrupa-karşıtı, bazılarının Avrupa-yanlısı tutumları konunun çokça konuşulmasına yol açmıştır (Reynolds, 2017).

2017 cumhurbaşkanlığı seçimlerinin öncekilerden en önemli farkı ana-akım partilerin güç kaybetmesi, buna mukabil sistem-dışından olanların başat aktörler hâline gelmesidir. Ana-akım partilerden merkez-solda bulunan PS, 2012 seçimlerinde kendisine sunulan büyük desteği iyi kullanamamış ve 2017'de tam bir hezimet yaşamıştır. PS'nin cumhurbaşkanı adayı Benoît Hamon, %6,4 gibi çok düşük bir oy almış; parlamentodaki vekil sayısı da 2012'de 280 iken 30'a düşmüştür. PS seçmeninin çoğunluğunun sağ partilere oy vermeyeceğini varsayarsak PS'nin sağ-kanat oylarının Macron'a, sol-kanat oylarının ise Mélenchon'a kaydığı söylenebilir. Nitekim cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ilk turunda Macron oyların %24'ünü, Mélenchon ise, aşırı-sol sayılan bir lider için

önemli bir başarı olarak, %19,6'sını aldı. Bunların arasından Macron ikinci tura kalmayı başardı.

Merkez-sağın ana-akım partisi LR ise adayı Fillon'un kişisel davaları/skandalları yüzünden güç kaybetti. Buna rağmen Fillon oyların %20'sini aldı fakat bu, ikinci tura kalmasına yetmedi. Bu partinin/adayın oylarının da artık söylemleri arasında pek bir fark kalmadığı daha önce belirtilen Marine Le Pen'e ve partisi -yeni adıyla- *Rassemblement national*'e (RN) kaydığı söylenebilir. Le Pen bu seçimlerde, 2012'deki rekorunu yenileyerek, oyların %21,3'ünü aldı ve ikinci tura kalmayı başardı.

2017 seçimlerinin bir başka dikkate değer yanı ise çekimser oyların yüksekliğidir. Fransa'da cumhurbaşkanlığı dışındaki seçimlere katılım oranı zaten çok yüksek olmaz. Fakat bu sefer cumhurbaşkanlığı seçimlerinde bile çekimser, boş ve geçersiz oylar önemli bir yer tutmuştur. İlk turda oy kullanmaya gitmeyenlerin oranı %22,23, boş oylar ve geçersiz oylar toplamı %2,56 iken; ikinci turda oy kullanmaya gitmeyenlerin oranı %25,38'e, boş ve geçersiz oylar toplamı ise %11,49'a yükselmiştir. İkinci turda seçmenlerin neredeyse %40'ının geçerli bir oy kullanmadığını görmekteyiz.

İkinci tura kalan adaylar üzerine bir değerlendirme yapıldığında negatif partizanlığın aşırı-sağcı adaylar aleyhine çalışmasının sonucunu görmekteyiz. Yani Macron'a giden oylar Macron-yanlısı olmaktan ziyade anti-Le Pen oylarıydı; aynı şekilde 2002'de bu sefer baba Le Pen ikinci turda Jacques Chirac ile karşılaştığında Chirac'a verilen oyların çoğunluğu Chirac-yanlısı değil, anti-Le Pen oylarıydı (Mudde ve Kaltwasser, 2018).

Taguieff'e (2017) göre son ikiye kalan adaylar arasında seçim yapmak demek aslında şu ikisi arasında tercih yapmak demektir: Neoliberal ilerlemecilik ya da popülist gericilik. Yaklaşımına dair bu ayırmadan ziyade, Macron ve Le Pen tercihinin iki Fransa anlamına geldiği yönünde değerlendirmeler yapılmıştır (Fourquet ve Manternach, 2019). Sosyal bilim kitabı normallerine göre çok satan ve tartışılan *La France périphérique* kitabının yazarı Christophe Guilluy'ya göre Macron küreselleşmenin kazananları metropollerin, Le Pen ise kaybeden çevrenin adaydır. Bir başka deyişle bu, yüksek Fransa ("*la France d'en haut*") ile alt sınıflar (*les classes populaires*) arasındaki çatışmanın sonucudur (Bherer, 2017).

Yüksek sınıf-çevre ile küreselleşmenin kazananları-kaybedenleri ikiliklerine ek olarak çeşitli "iki Fransa" tanımlamaları mevcuttur (Rivière, 2017: 1041):

- İyimser Fransa kötümserlere karşı,
- Evrensel değerlerin Fransası etno-merkezci değerlerinkine karşı,

- Dünyaya açılan Fransa dünyaya kapalı olana karşı,
- Şehirlerin Fransası kent-dışına (le périurbain) karşı.

Marine Le Pen ve Popülist Kontekst

2017 cumhurbaşkanlığı seçimlerini oldukça başarılı geçiren Marine Le Pen, popülist olduğunu inkâr etmeyen, hatta bu tanımı üstüne alan bir politikacıdır. İlk bölümde yer verilen hemen bütün popülizm özelliklerini taşımaktadır: Göçmenleri ve yabancıları dışladığı homojen bir “Fransız halkı” tanımı, 2017 seçim kampanyasında kullandığı sloganda belirttiği üzere (“*Au nom du peuple*”: Halk adına) halkı temsil ettiği iddiası, elitizm ve sistem karşıtlığı, ciddi bir krizde bulunduğu propagandası.

Le Pen küreselleşmenin kaybedenlerini muhatap alıyor. Bu insanların ekonomik durumlarının bozulmasından, göçmenlere ve küreselleşmeye karşı korkularından besleniyor. Kriz-sonrası dönemde işsizlik sürekli artmış, Marine Le Pen ve partisinin iyice yerleşip seçim başarıları kazanır duruma gelmesi de aynı döneme tekabül etmiştir. İşsizliğin yükselmesi ile Le Pen’in oylarını artırması arasında bir bağlantı olup olmadığı sorusunu araştıran bir çalışma, ikisi arasında doğru orantı olduğunu ortaya koymaktadır (Léger, 2015).

Kaybedenlere hitap ederken küreselleşme-karşıtlığı hâliyle en çok puan getiren konulardan biri oluyor. Bu nedenle Le Pen’in söyleminde küreselleşme, kötülük kaynağı olarak tanımlanmaktadır. Küreselleşme algısı üzerine yapılan bir araştırma, Avrupa’da popülist parti seçmenlerinin genel olarak küreselleşmeden korktuğunu ortaya koyuyor; Fransa’da da durum aynı: Araştırmaya göre FN seçmenlerinin %76’sı küreselleşmeden korkuyor (Vries ve Hoffman, 2016). Marine Le Pen de bu korkuyu artırmaya yönelik bir politika güdüyor.

Le Pen’in söyleminde bir diğer önemli “kötülük kaynağı” ise göçmenlerdir. 2018 yılında Fransa dahil altı Avrupa ülkesinde gerçekleştirilen, göç ve yeniden-dağıtım ilişkisini araştıran bir çalışma, önemli sonuçlar içeriyor. Bunlara göre katılımcılar genel olarak göçmenlerin sayısının, gerçekte olduğundan çok daha fazla olduğunu, göçmenlerin kültürel ve dinî olarak kendilerinden çok uzak olduğunu düşünüyorlar; bunun yanı sıra onları ekonomik olarak gerçekte olduklarından daha zayıf görüyorlar (daha az eğitilmiş, yüksek işsizlik oranına sahip, fakir ve devlet yardımlarına muhtaç). Araştırmaya katılan herkes, gerçek durumla kıyaslandığında yanlış algılara sahipken sistematik olarak daha yüksek yanlış algı oranına sahip kesimi sağ kanada yakın, üniversite eğitimi almamış ve düşük beceri gerektiren göçmen-yoğun işlerde çalışanlar oluşturuyor (Alesina vd., 2018). Fransa özelinde bakacak olursak bu profil, Le Pen seçmenini ifade etmektedir.

Marine Le Pen'in var olan korkular ve kriz durumundan istifade ederek kazandığı başarısını 2011'de partinin liderliğini babasından devraldıktan sonra benimsediği yeni söyleme bağlayan yorumlar yapılmaktadır. Buna göre Marine Le Pen, babasının ırkçı, antisemit, sert söylemini terk etmiş, partiyi “şeytanîlikten” kurtarmıştır (*la dédiabolisation du FN*). Gerçekte olan ise kelimelerin yumuşaması, fakat içeriğin, yani zihniyetin aynı kalmasıdır. Mesela, açıkça ırkçı görünmemek için “*race*” (ırk) kelimesi yerine daha yumuşak bir tabir olarak “*ethnie*”yi tercih ediyor ve – kriz-sonrası dönemin ruhuna uygun olarak – ekonomiden daha çok bahsediyor ama gerçekleştireceği politikaların finansmanı ve bütçe dengesi tamamıyla göçmenlerin ve yabancıların ekonomik alandan çıkarılmasına dayanıyor (Alduy, 2016). Yani ırkçılıktan, yabancı-düşmanlığından vazgeçilmiş değildir.

Le Pen ve partisini daha başarılı hâle getiren şey; söylem değişikliği, önemli projeler sunması vesaire değil, konteksttir. Aşırı-sağcılar dün ne düşünüyor, ne öneriliyorsa çok büyük değişiklikler olmaksızın bugün de aynılarını sunuyorlar. Fakat insanlar bu söylenenleri farklı bir kulakla dinliyor, farklı anlıyorlar. Mülteci krizi, Paris terör saldırıları, küreselleşmeye bağlanan kriz, “%100 FN” politikası ve söylemini daha görünür kılıyor: milliyetçi, göç-karşıtı, otoriter ve güvenlikçi (Alduy, 2016: 25). Kriz ve güvensizlik duygusu, insanları aşırı-sağın yıllardır savunduğu değerlere yakın hâle getiriyor. Söylem ve tutum değiştirdiler diye değil, bu nedenle oy veriyorlar (Dézé, 2015).

Emmanuel Macron ve *En Marche!* İktidarı

Cumhurbaşkanlığı döneminde François Hollande'ın danışmanı, ardından PS hükümetinde ekonomi bakanlığı yapan Emmanuel Macron, seçimlerden bir sene önce *En Marche!* hareketini başlattı. Daha sonra *La République En Marche!* (LREM) adıyla partileşecek bu hareketin lideri olarak 2017 cumhurbaşkanlığı seçimlerine girdi ve ikinci turda Marine Le Pen'i geçerek Fransa tarihinin en genç cumhurbaşkanı oldu. Ayrıca henüz bir yıl önce kurulmuş bir partinin -hatta önceleri parti değil, hareketi- aday olarak, ilk kez girdiği seçimlerde zafer kazanması da Fransa tarihi için bir istisnadır.

Cumhurbaşkanlığı seçimlerini takiben yapılan genel seçimlerde de partisi parlamentoda çoğunluğu kazandı; tıpkı önceki üç selefi, Chirac, Sarkozy ve Hollande gibi, Macron da yasama organında çoğunluğa sahip oldu. Ayrıca parlamentonun %70'i ilk defa seçilen üyelerden oluştu. Bunda LREM'nin dinamizminin etkisi şüphesiz yadsınamaz. Macron, zaferini hareketinin dinamizminin yanı sıra, yukarıda değinildiği üzere, 2017 seçimlerinin istisnaî durumuna da borçludur. Ana-akım partilerin içinde buldukları kriz, bu oportünist adaya fayda sağladı. Macron, bir kriz durumunun, bilinen/yerleşik

politik kadroların gerileme içinde olmasının ve iş-finans çevrelerinin gizli rövanş arzusunun mahsulü olarak ortaya çıkmıştır. Bu “ulusal-liberalin” ortaya çıkışı sosyal-demokrat (PS) ve klasik sağ muhafazakârların (LR) çöküşünü tetikleyen bir “neopopülist” dinamikle birleşmiştir (Dorna, 2018). Macron büyük ölçüde, Le Pen “tehlikesine” karşı demokrasinin savunucusu olarak selamlanmışır (Özdemirkıran-Embel, 2017). Fakat ilk bölümde yer verilen geniş çerçeveli popülizm tanımından hareketle Macron’un da popülist bir siyasetçi olarak değerlendirilmesi gerekir. Bu iddia, Macron’un adaylığı ve sonrasında görevdeki tutumları üzerinden açıklanmaya çalışılacaktır.

Popülist liderlerin önemli özelliklerinden biri olarak sayılan kriz söylemiyle başlamak gerekirse göçmenler, AB veya küresel ekonomik düzen Emmanuel Macron’a göre başlıca kriz kaynakları değildir. Macron için kriz, Fransa’nın uluslararası arenadaki konumudur. Fransa’yı yeniden eski ihtişamlı günlerine döndürmek bu genç cumhurbaşkanının politik ajandasında önemli bir yer tutmaktadır: Milliyetçiliklerin yükseldiği bu dönemde AB’yi Fransa öncülüğünde yeniden-yapılandırmak, küresel ekonomide rekabet gücü yüksek bir Fransa vücuda getirmek, iklim değişikliğiyle mücadelede etkin rol oynamak¹¹ gibi politik adımlar, Fransa’nın uluslararası ortamdaki saygınlığını artırmaya fayda sağlayacaktır.

Anti-sistem söylemi Macron’un da başvurduğu bir dil olmuştur. Hollande’ın görev süresinde “silik” bir profile sahip olması ve ikinci kez aday olmaması 2017 kampanya sürecinde kimsenin bu dönemle hesaplaşma içine girmemesine sebep olmuştur. Bu da Hollande döneminin ekonomi politikalarının mimarlarından Macron’un sistem-dışıymış gibi görünmesini, Fransa’nın içinde bulunduğu ekonomik sorunlarıyla hiç ilgisi yokmuş, bilakis bunlara çözüm önerisi getiriyormuş gibi görünmesini sağlamıştır (Kuhn, 2017). Bazı yazarlar ise kurulu sisteme karşı olup yenilik öneren Macron’un aslında yeni bir şey söylemediğine vurgu yapıyor: Sunduğu öneriler, önceki sosyalist hükümetlerin ve ekonomi bakanı olarak kendisinin izlediği yolla aynıdır (Bourgeot vd., 2016).

Adaylığı sırasında hem ulusal sembolleri kullanan hem Avrupa ve küreselleşmeyi savunarak iş çevrelerine güven telkin eden hem de insanlara kendilerini gerçekleştirme fırsatı sunacağını vaat eden Macron’un, bu “*catch-all/atrappe-tout*” tutumuyla popülizmin en üst seviyesinde olduğunu savunan yazarlar da vardır (Bigot, 2017). Hem iş çevreleriyle hem AB ile bir sorunu olmayan Macron’un tam olarak hangi sisteme karşı olduğu belirsiz olsa da bu

¹¹ Burada iklim değişikliği konusunda Fransa uhdesinde kurulan “Make Our Planet Great Again” programını anmak gerekir. Adından anlaşılacağı üzere, Paris İklim Anlaşmasından çıkan ABD’ye, Donald Trump’ın seçim sloganı üzerinden bir gönderme yapılmaktadır.

analiz için önemli olan, anti-sistemik tutumu kampanyasının ana unsurlarından biri yapmasıdır.

Diğer bir dikkate değer husus ise “halk ile temastır”. Adaylık sürecinde klasik/yerleşik kurumlar olmaksızın yurttaşlarla doğrudan iletişim hâlinde olmanın altını sürekli çizmiştir (Mathieu, 2019). Yerleşik bir partiden aday olmayıp bir “hareket” kurması, bu vurguya önemli bir örnek teşkil eder. Macron’un popülist tutumunun en önemli özelliği halkla temas unsuruyla birleşen lider kültürüdür. Hareketin kurucusu Macron, hareketin, sonrasında partinin tek kelimeyle “her şeyidir.” LREM, “bir adamın partisidir” (Korinman, 2017: 10). Göreve geldikten sonra bu kült pekişmiştir. Görev süresinin ilk evresinde Macron, General de Gaulle tarzı bir cumhurbaşkanı görüntüsü veriyor: Güçlü, kendinden emin bir lider olarak, başbakanıyla keskin bir ast-üst ilişkisi içinde Macron, Jüpiter lider özelliklerini haiz bir “cumhuriyetçi monark” imajı çiziyor (Kuhn, 2017: 372).

V. Cumhuriyet anayasasının cumhurbaşkanına tanıdığı yetkiler, bu tip bir monark olmaya cevaz vermektedir. Bu yetkileri kullanan Macron da güçleri tek elde toplayan ve dikey bir yönetim ilişkisi kuran anlayışı benimsemiş durumdadır. Bu karizmatik liderlik, otoriterleşme tartışmalarını da beraberinde getirmektedir. Kendi partilileri arasında bile bu minvalde bir tartışma vardır (Dorna, 2018). Bu tartışmalar sırasında Macron’un bakanlık döneminde verdiği bir mülakatta söyledikleri tekrar gündeme gelmiştir. 2015 yılında yayımlanan bu mülakatta geleceğin cumhurbaşkanı, demokrasinin kendi kendine yetmeyeceğini söylüyor. Ona göre demokratik yönetimlerde her zaman bir eksik vardır. Fransa siyasetinde bu eksiklik kral figürüdür. Macron, Fransız halkının kralın öldürülmesini istemediğini, -Devrim sonrası- Terör döneminde öldürülen kralın duygusal ve kolektif bir boşluk yarattığını savunuyor. O zamandan beri bu boşluk sürekli başka figürlerle kapatılmaya çalışılmıştır: Mesela, Napoléon ve de Gaulle. Geri kalan zamanda Fransa demokrasisi bu boşluğu dolduramamıştır. Cumhurbaşkanı beklenen işte bu boşluğun doldurulmasıdır, cumhurbaşkanı figürünün normalliği üzerine bitmek bilmez tartışmalar buradan kaynaklanmaktadır (Le 1, 2015). Bu mülakatta söylenenlere biraz fazla yer verilmesinin sebebi, Macron’un kurduğu liderlik kültürünün, bahsettiği bu boşluğu doldurmaya yönelik olduğunu düşünmemizdir.

Bu doğrultuda Macron üzerine yapılan bir analizden bahsetmek tamamlayıcı olur. Macron’un popülist bir lider olduğu fikrinde olan Godin (2016) görüşünü şu unsurları sayarak savunuyor:

1. Bu, bir lider ile halkın buluşmasıdır: Halkla buluşma, onun karşısına tek başına çıkma, arada bürokratik bağlar, parti aracılığı olmadan kucaklaşma.

2. Programdan önce lider: Liderin kendisi programdır, gençliği tüm hareketi temsil eder. Bürokratik ve politik kariyerine rağmen bu dinamizm, anti-sistemik görünmesini sağlıyor.
3. Ne sağcı ne solcu olmak: Klasik ayrımlardan sıyrılarak halkı bir araya toplamak gerekir.
4. Basitlik ve sihirli formül: Macronizm, büyük oranda reform yapmaya dayalı. Aktif olmak, harekete geçmek¹² esastır; olduğu yerde durup kalmaya olumsuz bir bakış vardır.
5. Engelleri yıkmak: Fransız yurttaşlarının kendilerini gerçekleştirmesinin önüne engel koyanlar var, bunlar sistemden/kurulu düzenden besleniyorlar, bu engelleri kaldırmak lazımdır.

Genelde popülizm tartışmalarının dışında kalmayı yeğleyen Macron, Kasım 2018’de yaptığı bir konuşmada kendilerini “gerçek popülistler” olarak tanımlıyor. Çünkü her gün halkla beraber olduklarını ekliyor (Aktaran: Jublin, 2018). Bu tanımla, popülizmden ne anladığını da görmüş oluyoruz: Halka yakın olmak, onunla aynı yerlerde bulunmak, ona temas etmek. Bu ifadeler, akla hemen halktan kopuk, bihaber yaşayanları kıyasıya eleştiren, halkla beraber olmayı değer sayan popülist tutumu getiriyor.

Bazı yazarlar iki benzemez şeyi bir arada bulundurması sebebiyle Macron için “*oxymore*” yakıştırması yapmaktadır (Lamy, 2017). Yukarıda değinildiği üzere “cumhuriyetçi monark” bunlardan biriydi. Ayrıca hem popülizm hem elitizmi bir arada götürmeye çalışması da bu ikilikler meselesine örnektir (Rouban, 2018a). Burada Macron’un elitizm anlayışına biraz daha yakından bakmakta fayda var: Macron, genelde popülistlerin temel özelliklerinden olarak görülen anti-elitizm anlayışına sahip değildir. Ancak elitist tutumunun hangi elit grubu kapsadığı tartışmalıdır. Kampanya sürecinde halkla yakın temas, aracısız iletişim mesajları veren Macron, yönetimdeyken tersi bir tutum içine girmiştir. Kabinesini teknokratlardan kurarak, yeni bir devlet elitizmi kurmaya yönelmiştir.¹³ Yani kampanya dönemindeki Macronizm yatay bir ilişki biçimine vurgu yaparken yönetimde dikey/hiyerarşik ilişkileri tercih etmektedir (Rouban, 2018b).

Buradan hareketle Macron’un elitist olduğu savunabilir fakat kendi anladığı ve tanımladığı manada bir elitizm söz konusudur. Burada 2019 bahar aylarından beri Fransa gündeminde olan bir konu, sembolik önemine binaen açıklayıcı olabilir: Macron, içlerinde cumhurbaşkanları da bulunan çok sayıda devlet

¹² “En marche!” Fransızcada bu manaya gelir.

¹³ Duhamel’e (2018: 9-10) göre bu tercih cumhuriyetçi monarkın özelliklerindedir. Zira birçok unsuru barındırır: Partilere güvenmeme anlamında monarşizm, uzmanlara güven duyma olarak teknokratizm, en iyilerin yönetimi anlamında aristokratizm, seçilmişlerin meşruluğunu tanımama olarak anti-parlamentarizm.

yöneticisi ve idareci yetiştirmiş olan, Fransa'nın en prestijli okullarından *École nationale d'administration*'u (ENA) kapatmak istemektedir. Gerekçe ise devlet eliti yetiştiren bu okula, toplumun sadece belirli -orta ve üst- kesimlerinden öğrencilerin girdiği ve sosyal eşitsizliğe katkıda bulunduğu iddiasıdır. Kendisi de bir ENA mezunu olan Macron'un bu niyeti, elitist olduğu hâlde anti-elitizm yapabilmesine yarayan ve toplumun alt kesimlerine hitap eden son derece popülist bir politikadır.

Macron'a "*oxymore*" yakıştırması yapılmasında etkili olan en önemli husus, klasik sağ-sol ayrımını bir tarafa bırakmasıdır. Bu ayrımın ortadan kalktığı iddiası, Macron'a ya da bugüne özgü değildir; tarihte bu tip bir politika anlayışının örnekleri mevcuttur (Le Bohec ve Le Digol, 2012). Mesela, Fransa'nın -neredeyse- efsanevî lideri General de Gaulle'ün sağ-sol konusunda bu minvalde bir yaklaşımı vardır: "Fransa, sol demek değildir, Fransa, sağ demek değildir" fakat aynı anda her ikisi de demektir, bütün Fransızlar demektir. Macron üzerindeki de Gaulle etkisi burada da tezahür eder: O da kendini önceleri "ne sağ ne sol", sonrasında ise "hem sağ hem sol" olarak tanımlamıştır (Duhamel, 2018: 8-9). "Sağ ve soldan umduğunu bulamamış bir liberal" (Dorna, 2018) olan Macron'a göre asıl ayrım, ilerici ya da muhafazakâr olmak arasındadır (Kuhn, 2017: 372).

2017 cumhurbaşkanlığı seçimlerinden sonra haziran ayında, yani tüm bu sağ-solun ötesi tartışmalarından sonra yapılan bir araştırmanın ortaya koyduğuna göre katılımcıların %71'i sağ-sol ayrımının aşıldığı, siyasî konumlanmaların artık bu şekilde değerlendirilemeyeceği görüşündedir (Ipsos, 2017). Konuyla ilgili kaleme alınan bir makalede ise geçmiş örneklerle de yer verilerek, 2017 seçimlerinde ortaya çıkan tablonun bir sonraki seçimlerde tekrarlanacağına bir garantisinin olmadığı, politik kontekstin hayli belirleyici olduğuna işaret ediliyor. Buradan hareketle, sağ-sol ayrımının tarihe karıştığını ilân etmek için henüz çok erkendir (Tiberj, 2017).

Ya Bundan Sonra? *Gilets jaunes*, Temsil Krizi ve Ötesi

Fransa'da "popülist an" olarak tanımladığımız 2017 seçimlerinden sonrası için ne denebilir? Macron'un performansının büyük oranda belirleyici olacağını düşünenler vardır (Taguieff, 2017). Onu liberal demokrasinin ve geleceğe güvenin umudu olarak gören bakış açısına göre ise Macron başarısız olursa yarının dünyası aşırı-sağın ve milliyetçiliklerin dünyası olacaktır (Dorna, 2018). Bize göre Emmanuel Macron'u bir "demokrasi mucizesi" gibi sunmak hatalıdır. Yukarıda çizilmeye çalışan profilden hareketle Macron'un politika anlayışının rakiplerinden pek bir farkı olmadığını söylemek yanlış olmaz. Oluşturmaya çalıştığı lider kültürü ve halkla olan temasa bakışı, liberal demokrat değil, popülist pragmatik bir siyasetçi profiline çok daha uygun düşmektedir.

Bunun yanı sıra yukarıda değinildiği üzere, sandığa gitmeyenler ve boş/geçersiz oylar düşüldüğünde Macron seçmenlerin yaklaşık %60'ının oylarının %66,10'unu almıştır. Fransa cumhurbaşkanlığı gibi geniş yetkilerle donatılmış bir makama seçmenlerin mutlak güveniyle gelmiş değildir. Partisi LREM parlamentoda çoğunluğu kazandı. Fakat 2017 genel seçimleri, kayıtlara Fransa tarihinin en düşük katılımı seçimi olarak geçti (ilk turda %48,7 olan katılım oranı, ikinci turda %42,6'ya düşmüştür). Burada maksat, katılım oranı düşük olsa da seçimlerin demokratik olup olmadığını sorgulamaya açmak değildir; fakat temsil kabiliyeti üzerine düşünmek gerekiyor. Zira çekimsizliğin önemli anlamları, kullanımları vardır: 1) Mevcut adaylardan memnun olmayanlar, 2) sosyo-politik olarak entegre olmayanlar, ilgisizler, 3) politik duruşunu oy vermektan farklı bir şekilde, oy vermeyerek göstermek isteyenler (Moualek, 2017: 1165-6).

Bu çalışmada incelenen periyodun sonunda Fransa'da *Gilets jaunes* (Sarı Yelekliler) adıyla pek çok farklı şehirde örgütlenen, geniş çaplı protesto gösterileri patlak verdi. Macron iktidarının karşılaştığı ilk ciddi kriz denebilecek bu harekete karşı nasıl bir politika izlendiği -kapsamın dışına çıkılacağı için- uzun uzadıya ele alınmayacak. Fakat çıkış koşullarına baktığımız zaman iktidarın bu konuda bir eksikliği olduğu yorumu yapılabilir: Macron, sadece üst sınıfların, küreselleşmenin kazananlarının oylarını almadı; alt sınıflardan da oy aldı. Fakat bu ikisi arasındaki farkı azaltmak için gerekli önlemleri almadı; *Gilets jaunes* işte bu sorunun dışa vurmasıdır (Le Bilan du Monde, 2019). Malingre'e (2019) göre Macron ve alt sınıflar arasında var olan kırılma/uçurum genişlemeye devam ediyor.

Şu hâlde Fransa'da bir temsil krizinden bahsedilebilir mi? Fransa'da uzun süredir politikaya güvensizlik var. CEVIPOF'un düzenli olarak yaptığı anketlerde güvensizlik oranı hep %80'ler civarında çıkmaktadır (Cheurfa ve Chanvril, 2019). Bu durum sandığa, tepki oyları olarak yansıyor. Ortak his, politikacıların bir balonda yaşadıkları, sıradan insanları duymadıkları, onlara önem vermedikleri fikri etrafında birleşiyor. Macron bu ortamda, farklı bir iletişim metodu kullanarak ve halkı muhatap alacağını vaat ederek seçimleri kazandı. Kampanya döneminde, siyasî pratiklerde bir "yenilenme" sinyali vermesine rağmen göreve geldikten sonra bu vaatleri gerçeğe dönüşmedi: Yönetilen-yönetici iletişimsizliği sürüyor (Mathieu, 2019). Bu protesto gösterileri dizisi devam ederken Macron, "*Grand débat national*" denen bir uygulamayı devreye soktu. Cumhurbaşkanı bu vesileyle protestoculardan müteşekkil bir gruptan sivil toplum temsilcilerine, akademisyenlerden eski, tecrübeli siyasetçilere pek çok kesim, grup ve kişiyle konuştu. Bu uygulamanın temsil krizi tartışmaları çerçevesinde bizce şöyle bir anlamı var: Yerel ve ulusal parlamentolarda "halkın temsilcileri" olarak bulunan

kişilerin görevlerini yeterince yapmadıkları ortaya çıkmış oldu. İnsanlar dertlerini temsilcileri aracılığıyla iletemediklerinden sokağa çıkma yoluna gittiler. Bu perspektiften bakıldığında ve çekimser oy oranının yüksekliği, güvensizlik duygusunun yaygınlığı da hesaba katıldığında Fransa’da bir temsil krizinin mevcut olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Temsil krizi refah devletinin krizinden, ekonomik krizden ayrı düşünülemez. Ekonomik alandaki kriz, politik ortamı değiştiriyor, sarsıyor. İnsanların endişe, korku ve güvensizlik içinde olmaları, seslerini duyurmak için yeni yollar aramaları, yaşadıkları dünyanın değiştiğini gösteriyor. Ele alınan bu periyotta Fransa’da görevde olan iktidarlara baktığımızda bu değişikliğe yeteri kadar önem vermedikleri öne sürülebilir. Politik, sosyal ve ekonomik alanlarda sorunlar olduğu dillendirilip politika üretme çabaları var; fakat derinlemesine bir ekonomi-politik bakış açısı eksiktir. Bu makalede incelenen dönem içinde bahsedilen politikacılar, anti-sistemik görünenler de dahil olmak üzere, bu kapitalist ekonomik düzen içinde, yani sistem-içinde çözüm aramaktadır. Literatürde popülist hareketleri anti-sistemik olarak ele alan yaklaşımlar mevcuttur. Yukarıda analiz ettiğimiz Fransa siyasetinin aktörleri de sistem-karşıtı söylemi haizlerdir. Fakat ciddi bir ekonomik kriz sonrası dönemde bu “sistem”, anılan politikacıların geneli tarafından sorgulanmamaktadır. Bu bağlamda bilhassa 2017 seçimlerinin iki önemli figürü, Macron ve Le Pen üzerinden neoliberal ilerlemecilik-popülist gerici (Taguieff, 2017) ayrımı yapan görüşlere ihtiyatla yaklaşmak gerekir. Zira geniş çerçeveden bakıldığında, söylemleri değil, yaptıkları/yapacakları göz önüne alındığında, ekonomi-politik anlayışları karşılaştırıldığında aralarında derin farklar değil, nüanslar olduğu görülür.

18. ve 19. yüzyıllarda üretim biçimi değişti ve bugün yaşadığımız modern dünya şekillendi. Bugün yeni endüstri devrimleriyle üretim biçimi tekrar değişime uğruyor. Bunun sancıları Fransa’da ve dünyanın pek çok yerinde yaşanmaktadır. Politik alan en kısa zamanda bu yeniliğe intibak etmelidir. Aksi takdirde iktisadî düzenin değişmesinin tetikleyeceği çalkantılar yönetilemez hâle gelebilir. Bu da meseleyi temsil krizinden çıkarıp meşruiyet krizine dönüştürebilir.

3. SONUÇ

Krizlerin kapitalizme içkin olduğu bilinmektedir. Sonuncu büyük kriz olan 2008 finansal krizinin öncelikle Batılı ülkelerde ardından tüm dünyada etkili olan ekonomik, sosyal ve politik sonuçları söz konusudur. Yarattığı güvensizlik hissi, zaten bir gündem maddesi olan temsil problemini daha görünür hâle getirmesi, ekonomik büyüme ve istihdam alanlarına olumsuz etkileri, uluslararası işbirliğine inancı azaltması bu sonuçlara örnek olarak verilebilir. Krizi takip eden dönemde

popülist hareketler bu zemin üzerinde özellikle Batı demokrasilerinde yükselmiştir.

Popülizmin yükselişi küresel bir mesele hâline gelirken Fransa da bundan azade kalamamıştır. Belirli bir geçmişi, geleneği olan ana-akım partiler bu dönemde güç kaybetmiş, yeni oluşumlar siyaset alanının başat aktörleri hâline gelmeye başlamıştır. Fakat popülizmin yükselişi sadece, kendisini açıkça popülist olarak tanımlayan partiler ve liderler üzerinden açıklanamaz, daha genel çerçevede ele alınabilecek bir popülizm söz konusudur. Yeni oluşumlardan ana-akım partilere, siyasetin geneline sirayet eden bu popülizm, literatürde çeşitli yazarlarca dile getirildiği üzere anti-sistemik değildir. Burada sistemden, kapitalist ekonomik düzenin anlaşıldığı not edilmeli. Kriz-ertesi dönemde politika-üretenler bu düzeni derinlemesine, paradigma değişikliği içerecek denli radikal bir şekilde sorgulamamışlar, sorunlara sistemin içinde kalarak çözüm aramışlardır. Bu tespitten hareketle, bir meşruiyet krizinden henüz bahsedilemez. Fakat seçimlere itibar etmeyen çok sayıda insanın varlığı, insanların yeni temsil biçimleri ihtiyacında olması gibi hususlar göz önünde bulundurulduğunda ise bir temsil krizinin mevcut olduğu rahatlıkla söylenebilir.

KAYNAKÇA

Alduy, Cécile (2016), “Nouveau discours, nouveaux succès”, *Pouvoirs*, 157 (2): 17-29.

Alesina, Alberto, Armando Miano ve Stefanie Stantcheva (2018), *Immigration and Redistribution* (Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research Working Paper Series), 24733.

Algan, Y., S. Guriev, E. Papaioannou, E. Passari (2017), “The European Trust Crisis and the Rise of Populism”, *Brookings Papers on Economic Activity*, 2: 309-400.

Balibar, Etienne ve Immanuel Wallerstein (2000), *Irk Ulus Sınıf* (İstanbul: Metis) (Çev. Nazlı Ökten).

Berman, Sheri (2016), “Populism Is Not Fascism. But It Could Be a Harbinger”, *Foreign Affairs*, Kasım/Aralık: 39-44.

Bherer, Marc-Olivier (2017), “Christophe Guilluy: ‘Macron, le candidat des métropoles mondialisées’”, *Le Monde*, 26 Nisan.

Bigot, Guillaume (2017), “Macron ou le stade suprême du populisme”, <http://www.lefigaro.fr/vox/politique/2017/03/24/31001->

20170324ARTFIG00253-macron-ou-le-stade-supreme-du-populisme.php (3.8.2019).

Bougeot, Rémi, Nicolas Prissette ve Eric Verhaeghe (2016), “Propositions économiques et sociales de Macron: la révolution... vraiment?”, <https://www.atlantico.fr/decryptage/2919851/propositions-economiques-et-sociales-de-macron-la-revolution-vraiment-remi-bougeot-nicolas-prissette-eric-verhaeghe> (3.8.2019).

Brubaker, R. (2017), “Why Populism?”, *Theory & Society*, 46 (5): 357-385.

Cavalier, Georges A. (2010), “On French Interventions in the Financial Crisis”, *Brooklyn Journal of International Law*, 35 (3): 785-794.

Chalmin, Philippe (2013), “Les réponses à la crise: enseignements de 1929, 1974 et 2008”, *Informations sociales*, 180: 62-70.

Charaudeau, Patrick (2018), “Du discours politique au discours populiste. Le populisme est-il de droite ou de gauche?”, *Policromias*, 3: 11-23.

Cheurfa, Madani ve Flora Chanvril (2019), “2009-2019: la crise de la confiance politique”, *Sciences Po CEVIPOF*, http://www.sciencespo.fr/cevipof/sites/sciencespo.fr/cevipof/files/CEVIPOF_confiance_10ans_CHEURFA_CHANVRIL_2019.pdf (28.10.2019)

Clift, Ben ve Sean McDaniel (2017), “Is this crisis of French Socialism Different? Hollande, the Rise of Macron, and the Reconfiguration of the Left in the 2017 Presidential and Parliamentary Elections”, *Modern & Contemporary France*, 25: 4: 403-415.

Dézé, Alexandre (2015), *Le “Nouveau” Front national en question* (Paris: Fondation Jean Jaurès).

Dorna, Alexandre (2018), “Le macronisme: le retour du populisme bonapartiste?”, *Les cahiers de psychologie politique* (Online), 32.

Duhamel, Olivier (2018), “Macron ou l’illusion de la république gaullienne”, *Pouvoirs*, 3 (166): 5-12.

Fourquet, Jérôme ve Sylvain Manternach (2019), *LREM et FN: Deux France que tout oppose* (Paris: Fondation Jean Jaurès).

Fraser, Nancy (2015), “Legitimation Crisis? On the Political Contradictions of Financialized Capitalism”, *Critical Historical Studies*, 2 (2): 157-189.

Godin, Romaric (2016), “Emmanuel Macron ou le populisme d’extrême-centre”, <https://www.latribune.fr/economie/presidentielle-2017/emmanuel-macron-ou-le-populisme-d-extreme-centre-617015.html> (3.8.2019).

Gougou, Florent ve Simon Labouret (2013), “La fin de tripartition? Les recompositions de la droite et la transformation du système partisan”, *Revue française de science politique*, 63 (2): 279-302.

Guiso, L., H. Herrera, M. Morelli, T. Sonno (2019), “Global Crises and Populism: the Role of Eurozone Institutions”, *Economic Policy*, 34 (97): 95-139.

Guiso, L., H. Herrera, M. Morelli, T. Sonno (2017), *Demand and Supply of Populism* (Milano: Bocconi Üniversitesi Working Paper Series), 6.

Healy, A. ve N. Malhotra (2013), “Retrospective Voting Reconsidered”, *Annual Review of Political Science*, 71: 1467-1487.

Hoang-Ngoc, Liêm (2009), “La Sarkonomics entre promesses électorales et crise économique. Bilan d’étape fin 2008”, *Modern & Contemporary France*, 17 (4): 423-434.

Husson, Michel (2012), “Le néolibéralisme, stade suprême?”, *Actuel Marx*, 51 (1): 86-101.

Ibsen, Malte F. (2019), “The Populist Conjoncture: Legitimation Crisis in the Age of Globalized Capitalism”, *Political Studies*, 67 (3): 795-811.

Inglehart, Ronald F. ve Pippa Norris (2016), *Trump, Brexit, and the Rise of Populism: Economic Have-Nots and Cultural Backlash*, (Cambridge, MA: Harvard Kennedy School Faculty Research Working Paper Series).

Ionescu G. ve E. Gellner (Der.) (1969), *Populism: Its Meaning and National Characteristics* (Londra: Weidenfeld and Nicolson).

Ipsos-Sopra Steria (2017) “Fractures françaises 2017”, <https://www.ipsos.com/fr-fr/fractures-francaises-2017-la-defiance-recule-un-peu>, (3.8.2019).

Jublin, Matthieu (2018), “Emmanuel Macron se désigne désormais comme ‘populiste’: comment s’y retrouver parmi tous les populismes?”, <https://www.lci.fr/politique/emmanuel-macron-se-designe-desormais-comme-populiste-comment-s-y-retrouver-parmi-tous-les-populismes-2105364.html>, (3.8.2019).

Kaltwasser C. Rovira, P. Taggart, P. Ochoa Espejo ve P. Ostiguy (Der.) (2017), *The Oxford Handbook of Populism*, (Oxford: Oxford University Press).

- Korinman, Michel (2017), “Le moment Macron”, *Outre-Terre*, 51 (2): 9-22.
- Kriesi, Hanspeter (2012), “The Political Consequences of the Financial and Economic Crisis in Europe: Electoral Punishment and Popular Protest”, *Swiss Political Science Review*, 18 (4): 518-522.
- Kuhn, Raymond (2017), “Expect the Unexpected: The 2017 French Presidential and Parliamentary Elections”, *Modern & Contemporary France*, 25 (4): 359-375.
- Kuhn, Raymond (2014), “Mister Unpopular: François Hollande and the Exercise of Presidential Leadership, 2012-14”, *Modern & Contemporary France*, 22 (4): 435-457.
- Lamy, Jean-Michel (2017), “Le gouvernement par l’oxymore”, <https://www.lenouveleconomiste.fr/le-gouvernement-par-loxymore-60422/> (3.8.2019).
- Lazzarato, Maurizio (2014), *Borçlandırılmış insanın imali. Neoliberal Durum Üzerine Deneme* (Istanbul: Açılım) (Çev. Murat Erşen).
- Le 1 (2015), “Entretien avec Emmanuel Macron. ‘J’ai rencontré Paul Ricoeur qui m’a réduit sur le plan philosophique’”, <https://le1hebdo.fr/journal/numero/64/j-ai-rencontr-paul-ricoeur-qui-m-a-redu-sur-le-plan-philosophique-1067.html> (3.8.2019).
- Le Bilan du Monde (2019), Paris: Le Monde.
- Le Bohec, Jacques ve Christophe Le Digol (Der.), *Gauche/Droite. Genèse d'un clivage politique* (Paris, PUF).
- Léger, Jean-François (2015), “Le chômage, terreau du vote Front national?”, *Population & Avenir*, 723: 4-7.
- Lindvall, Johannes (2014), “The Electoral Consequences of Two Great Crises”, *European Journal of Political Research*, 53 (4): 747-765.
- Loch D. ve O. C. Norocel (2015), “The Populist Radical Right in Europe: A Xenophobic Voice in the Global Economic Crisis”, *Trenz H. J., C. Ruzza ve V. Guiraudon (Der.), Europe’s Prolonged Crisis* (Londra: Palgrave Macmillan).
- Malingre, Virginie (2019), “Macron et le vote populaire, une rupture durable”, *Le Monde*, 8 Haziran: 8.
- Mathieu, Isabelle (2019), “‘Grand débat national’: la tentation populiste d’Emmanuel Macron”, <https://theconversation.com/grand-debat-national-la-tentation-populiste-demmanuel-macron-109777> (3.8.2019).

Margalit, Yotam (2019), "Political Responses to Economic Shocks", Annual Review of Political Science, 22 (1): 277-295.

Mayaffre, Damon (2016), "Du candidat au président. Panorama logométrique de François Hollande", Mots. Les langues du politique, 112 (3): 81-92.

Kuhn, Raymond (2013), "Sarkozysme et populisme. Approche logométrique du discours de Nicolas Sarkozy (2007-2012)", Mots. Les langues du politique, 103: 73-87.

Kuhn, Raymond (2012), Le discours présidentielle sous la Ve République (Paris: Presses de Sciences Po.).

Mayer, Nonna (2013), "Les effets politiques de la crise: le vote des personnes pauvres et précaires en 2012", Informations sociales, 180 (6): 52-59.

Mondon, Aurelien (2014), "The Front National in the Twenty-First Century: From Pariah to Republican Democratic Contender?", Modern & Contemporary France, 22 (3): 301-320.

Milza, P. (1993), "L'ultra-droite des années trente", M. Winock (Der.), Histoire de l'extrême droite en France (Paris: Seuil).

Moualek Jérémie (2017), "Des voix (vraiment) pas comme les autres? Les usages pluriels du vote blanc et nul", Revue française de science politique, 67 (6): 1153-1166.

Mudde, Cas (2016), "Europe's Populist Surge. A Long Time in the Making", Foreign Affairs, Kasım/Aralık: 25-30.

Mudde, Cas (2004) "The Populist Zeitgeist", Government and Opposition, 39: 541-563.

Mudde, Cas ve C. Rovira Kaltwasser (2018), "Studying Populism in Comparative Perspective: Reflections on the Contemporary and Future Research Agenda", Comparative Political Studies, 51 (13): 1667-1693.

Ostiguy, P. (2017), "Populism: A Socio-cultural Approach", Kaltwasser C. Rovira, P. Taggart, P. Ochoa Espejo ve P. Ostiguy (Der.), The Oxford Handbook of Populism, (Oxford: Oxford University Press): 73-97.

Özdemirkıran-Embel, Merve (2017), "2017 Fransa Cumhurbaşkanlığı Seçimleri", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 72 (3): 805-813.

Passmore, K. (2005), "The construction of crisis in interwar France", B. Jenkins (Der.), France in the Era of Fascism. Essay on the Authoritarian Right (New York-Oxford: Berghahn): 151-199.

Pedder, Sophie (2010), “Comment la crise économique a modifié l’image de la France”, *Revue des deux mondes*, Mayıs: 150-153.

Pirro, Andrea, Paul Taggart ve Stijn van Kessel (2018), “The Populist Politics of Euroscepticism in Times of Crisis: Comparative Conclusions”, *Politics*, 38 (3): 378-390.

Poli, Maria Daniela (2016), “Contemporary Populism and the Economic Crisis in Western Europe”, *Baltic Journal of Political Science*, 5: 40-52.

Reynolds, Chris (2017), “Presidential Elections and Europe: the 2012 Game-changer”, *Modern & Contemporary France*, 25 (2): 117-134.

Rico, G., M. Guinjoan ve E. Anduiza (2017), “The Emotional Underpinnings of Populism: How Anger and Fear Affect Populist Attitudes”, *Swiss Political Science Review*, 23: 444-461.

Rivière, Jean (2017), “L’espace électoral des grandes villes françaises. Votes et structures sociales intra-urbaines lors du scrutin présidentiel de 2017”, *Revue française de science politique*, 67 (6): 1041-1065.

Rodrik, Dani (2018), “Populism and the economics of globalization”, *Journal of International Business Policy*, 1 (1-2): 12-33.

Rooduijn, Matthijs (2014), “The Nucleus of Populism: In Search of the Lowest Common Denominator”, *Government and Opposition*, 49 (4): 572-598.

Rooduijn, Matthijs, Sarah L. de Lange ve Wouter van der Brug (2014), “A Populist Zeitgeist? Programmatic Contagion by Populists Parties in Western Europe”, *Party Politics*, 20 (4): 563-575.

Rouban, Luc (2018a), *Le paradoxe du macronisme* (Paris: Presses des Sciences Po).

Rouban, Luc (2018b), “Réforme constitutionnelle: le macronisme, horizontal en campagne et vertical au pouvoir”, <https://theconversation.com/reforme-constitutionnelle-le-macronisme-horizontal-en-campagne-et-vertical-au-pouvoir-93593> (3.8.2019).

Saint Victor, Jacques de (2012), “Les deux populismes”, *Revue des deux mondes*, Eylül: 104-121.

Sauger, Nicolas (2013), “Economie et vote en 2012. Une élection présidentielle de crise?”, *Revue française de science politique*, 63 (6): 1031-1049.

Says, Frédéric (2018), “Emmanuel Macron est-il devenu un président normal?”, <https://www.franceculture.fr/emissions/le-billet-politique/le-billet-politique-du-lundi-17-decembre-2018> (3.8.2019).

Singer, Matthew (2011), “Who Says ‘It’s the Economy’? Cross-National and Cross-Individual Variation in the Salience of Economic Performance”, *Comparative Political Studies*, 44 (3): 284-312.

Schmitt, Carl (2010), *Parlamenter Demokrasinin Krizi*, (Ankara: Dost) (Çev. A. Emre Zeybekoğlu).

Shields, J.G. (2007), *The Extreme Right in France: From Pétain to Le Pen*, (Londra-New York: Routledge).

Soullier, Lucie ve Abel Mestre, (2019), “Le populisme, nouvelle grammaire politique”, *Le Monde*, https://www.lemonde.fr/politique/article/2019/02/12/le-populisme-nouvelle-grammaire-des-leaders-politiques_5422257_823448.html (31.10.2019).

Stavrakakis, Yannis (2017), *How Did ‘Populism’ Become a Pejorative Concept? And Why Is This Important Today? A Genealogy of Double Hermeneutics* (Selanik: POPULISMUS Working Papers), 6.

Stavrakakis, Y., G. Katsambekis, A. Kioupiolis, N. Nikisianis ve T. Siomos (2017), “Populism, Anti-populism and Crisis”, *Contemporary Political Theory*, 17 (1): 4-27.

Stephens Philip (2018), “Populism is the True Legacy of the Global Financial Crisis”, *Financial Times*, <https://www.ft.com/content/687c0184-aaa6-11e8-94bd-cba20d67390c> (29.10.2019).

Streeck, Wolfgang (2017), “The Return of the Repressed”, *New Left Review*, 104: 5-18.

Streeck, Wolfgang (2016), *Satın Alınan Zaman. Demokratik Kapitalizmin Gecikmiş Krizi* (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları) (Çev. Kerem Kabadayı).

Taguieff, Pierre-André (2017), *Macron: miracle ou mirage?* (Paris: Eds. de l’Observatoire).

Taguieff, Pierre-André (2015), *La revanche du nationalisme. Néo Populistes et xénophobes à l’assaut de l’Europe* (Paris: PUF).

Taguieff, Pierre-André (2007), *L’illusion populiste. Essai sur les démagogies de l’âge démocratique* (Paris: Flammarion).

Tiberj, Vincent (2017), “Running to Stand Still. Le clivage gauche/droite en 2017”, *Revue française de science politique*, 67 (6): 1089-1112.

Tocqueville, Alexis de (2009), *Le despotisme démocratique* (Paris: L’Herne).

Voogd, Christophe de (2016), “De César à Trump: petite histoire du ‘populisme’”, <http://www.lefigaro.fr/vox/politique/2016/07/01/31001-20160701ARTFIG00381-de-cesar-a-trump-petite-histoire-du-populisme.php> (3.8.2019).

Vries, Catherine E. de ve Isabell Hoffman (2016), *Fear no Values. Public Opinion and the Populist Vote in Europe*, <https://eupinions.eu/de/text/fear-not-values/> (3.8.2019).

Waters, Sarah (2013), “The 2008 Economic Crisis and the French Narrative of National Decline: Une causalité diabolique”, *Modern & Contemporary France*, 21 (3): 335-354.